

Povijest istraživanja

Zapadna Slavonija

Na cijelom spomenutom prostoru, nažalost, samo sa tri lokaliteta imamo nalaze iz vremena kraja ranoga i početka srednjega brončanog doba koji potječu iz istraživanja, dok je kod ostalih nalaza riječ o površinski prikupljenoj keramici bez stratigrafskog konteksta. Prvi istraživani lokalitet 1973. godine bio je Podgorač kod Našica (Majnarić-Pandžić 1977, 70). Voditeljica istraživanja u Podgoraču, profesorica Nives Majnarić-Pandžić, u istom članku objavljenom u *Arheološkom Vestniku* objavljuje tri keramička ulomka bez stratigrafskog konteksta s lokaliteta Gradac Klasje (Majnarić-Pandžić 1977, Sl. 2). S druga dva položaja na lokalitetu Gradac-Rebar i Babišnjača te s lokaliteta Lakušija Otsik pojedinačni nalazi, koje je prikupio Petar Čakalić, pristižu u Gradski muzej Požega početkom 60-ih godina prošlog stoljeća (Potrebica & Balen 1999, 23). Nakon toga gotovo četrdeset godina nije bilo nikakvih istraživanja niti aktivnosti na prostoru zapadne Slavonije vezanih uz kraj ranoga i početak kasnoga brončanog doba.

Situacija se mijenja tek 2007. godine kada Zoran Marković donosi ulomke cijele posude ukrašene otiskom spletenih uzica s oranice (položaj pod nazivom Alilovci Lipje) u vlasništvu Zdenka Bartolovića. Nakon toga, već 2009. godine započinju prva istraživanja i rekognosciranja šire okolice sela Alilovci.

Iste su godine provedena zaštitna istraživanja na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac, prigodom kojih je istražen lokalitet Brdo kod Čaglina (Nodilo 2009, 93). U jamama SJ 43/44, 51/52 i 60/61 pronađeni su ulomci liscenske keramike i jedan ulomak panonske inkrustirane keramike (Nodilo 2009, 93 i 94). Osim ovog kratkog izvještaja u *Hrvatskom arheološkom godišnjaku* ostatak materijala, nažalost, nije bio objavljen. Stoga u katalogu nalaza donosim ostatak keramičkog materijala prema stratigrafskim jedinicama o kojima će biti govora na sljedećim stranicama.

Tijekom godina, uz pomoć Zorana Markovića, Zdenka Bartolovića i Hrvoja Petrovića,¹ prikupljeni su mnogi površinski nalazi koji pokazuju kako lokalitet Alilovci Lipje nije osamljeni nalaz. Površinski nalazi koji odgovaraju spomenutom razdoblju prikupljeni su s lokaliteta Trenkovo Vinogradi i Turnić koji se nalaze u centralnom dijelu Kotline te s lokaliteta Potočani smještenom na južnim obroncima Papuka. Manji ulomci keramike prikupljeni su u sustavnim istraživanjima tumula III na lokalitetu Kaptol-Čemernica koji je također smještan na južnim obroncima Papuka. Alilovci imaju centralnu poziciju, dok se svi ostali lokaliteti nalaze u krugu od 5 km prema jugu (Turnić), zapadu (Trenkovo Vinogradi) i sjeveru (Potočani i Kaptol – Čemernica). Situacija na lokalitetu Kaptol-Čemernica je specifična. Prigodom istraživanja stariježeljeznodobnog tumula III u zapuni SJ 140, koja se nalazila tik uz istočni zid dromosa, pronađeni su ulomci lasinjske keramike i srednjebrončanodobne keramike. Ovi nalazi potječu iz sustavnih istraživanja, ali im je kontekst nejasan. Jama, čija funkcija i odnos s dromosom nisu u potpunosti jasni, zatrpana je zemljom s obližnjeg prostora, prigodom čega su prikupljeni ulomci eneolitičke i srednjebrončanodobne keramike. Jama je zatrpana vjerojatno prigodom nasipanja tumula jer naknadni ukopi nisu bili vidljivi. Ova situacija ukazuje na postojanje naselja iz vremena srednjega brončanog doba u neposrednoj blizini tumula, koje, nažalost, do sada nije locirano. Ovi su podatci u relativno kratkom razdoblju u potpunosti promijenili sliku na prostoru zapadne Slavonije o jednom razdoblju prapovijesti, o kojem se do tada nije znalo gotovo ništa!

Prema sadašnjim spoznajama u arheologiji, keramički materijal sa svih spomenutih lokaliteta predstavlja vrlo zanimljiv i značajan kronološki slijed koji će, nadamo se u budućnosti, biti potkrijepljen i sustavnim

¹ Ovu prigodu koristim kako bih izrazila veliku zahvalnost gospodinu Zdenku Bartoloviću koji je dopustio sondiranje, a kasnije i registraciju lokaliteta i istraživanja većeg obujma na svojoj oranici. Veliko hvala i na nesebičnoj potpori i uvijek spremnosti za pomoć tijekom svih godina istraživanja. Zahvalnost dugujem i dvojici istinskih zaljubljenika u arheologiju, gospodinu Zoranu Markoviću i Hrvoju Petroviću, bez čijeg bi entuzijazma mnogi vrlo vrijedni lokaliteti ostali još dugi niz godina neotkriveni.

istraživanjima. Najstariji nalazi, pripisani ranom brončanom dobu, odnosno Kisapostag kulturi, bili bi oni s lokaliteta Gradac Klasje pronađeni u gornjim preoranim slojevima. Slična je situacija zabilježena i na lokalitetu Vučjak Feričanački u blizini Našica (Krmptić 2014, 24). Zatim slijedi horizont licenske kulture s relativno dugim trajanjem. Na lokalitetu Brdo kod Čaglina pronađen je etažni vrč mlađe faze južnotransdanubijske inkrustirane keramike, tipa V2a-2 prema podjeli M. Krmptić (Krmptić 2014, 87), što relativno kronološki odgovara vremenu kraja ranoga brončanog doba, Br A2b-c. Nakon toga slijedi vrijeme početka srednjega brončanog doba gdje, na lokalitetu Alilovci Lipje, uz dominantan licenski materijal, pronalazimo importirani materijal kasne faze kulture transdanubijske inkrustirane keramike koja se još naziva i proto-Szeremle fazom te materijal klasične Szeremle kulture.

Slika 1: Položaj Alilovaca na karti Hrvatske

Vrlo je zanimljiva situacija i na lokalitetu Kaptol-Čemernica, gdje pronalazimo keramički materijal karakterističan za prvu fazu kulture Belegiš. No, detaljnije će o ovakvoj kompleksnoj tipo-kronološkoj situaciji biti više govora u narednim poglavljima.

Od 2009. do 2012. godine u Alilovcima su istražena dva stambena objekta. Riječ je o poluukopanim stambenim objektima s nadzemnom drvenom konstrukcijom, na što ukazuju velike količine kućnog lijepa kojim je drvo bilo premazano. Stupovi, kao konstrukcijski element kuće, nisu pronađeni. To nas je navelo na zaključak da je nadgrađe bilo napravljeno od debljih greda ili balvana poslaganih jedni na druge te međusobno povezanih „muškim“ i „ženskim“ utorima. Prva istražena kuća, u kojoj je pronađen *Brotlaibidol*, je dimenzija 13,5 X 6,5 m,

dok je druga, u kojoj je pronađena jantarna bikonična perla, znatno manja: 5 X 2,5 m. Oba stambena objekta su orijentacije sjeverozapad-jugoistok i građena su po istom principu; unutrašnjost im je bila premazana debljim slojem kućnog lijepa, imali su operativni dio u kojem se skladištila i pripremala hrana, tzv. „kuhinju“, te pravilno, okruglo ognjište promjera oko 1m, koje se nalazilo tik uz „kuhinju“.

Sonda A, u kojoj je tijekom 2009. godine istražen veći stambeni objekt, otvorena je oko 30 m od poljskog puta, na čestici br. 75, K. O. Alilovci, u vlasništvu gosp. Zdenka Bartolovića, na sjevernom izlazu iz Alilovaca, istočno od ceste koja vodi prema Kaptolu. Izorani sloj definiran je kao SJ 01, ispod kojeg se nalazi SJ 02 – sloj tamnosmeđe kompaktne zemlje s nalazima kostiju, ugljena i keramike. SJ 02 je definiran kao zapuna dijela kuće koji se nalazio ispod razine tla. SJ 23 je ukop zapune SJ 02. Oko SJ 02 definiran je SJ 03 (zdravica) – žuta iznimno tvrda, nabijena zemlja s prapornim lutkicama.

Slika 2: Definiran SJ 02 sa in situ očišćenom keramikom

Uz istočni rub poluukopanoga stambenog objekta uočeno je veliko jajoliko ognjište dimenzija 5 X 1,5 m. Ognjište je definirano kao SJ 04, a čine ga veliki komadi lijepa, tj. crne, masne i zapečene zemlje. Ispod SJ 02, na sjevernom dijelu zemunice, uz njezin zapadni rub definirani su SJ 05 (zapuna jame od tamnosmeđe zemlje pomiješane s ugljenom i ulomcima keramike), SJ 06 (ukop zapune SJ 05), SJ 07 (zapuna jame od tamnosmeđe zemlje pomiješane s ugljenom, kostima i ulomcima keramike) te SJ 09 (ukop zapune SJ 07), čiji je jugozapadni rub bio načinjen od lijepa. Ispod SJ 02, u središnjem dijelu objekta, definiran je SJ 08 (zapuna od tamnosmeđe zemlje pomiješane s ugljenom, kostima i keramikom) te SJ 19 ukop zapune SJ 08. SJ 08 je okarakteriziran kao operativni dio kuće ispred ognjišta, a radni mu je naziv bio „kuhinja“.

Slika 3: In situ keramika unutar SJ 08

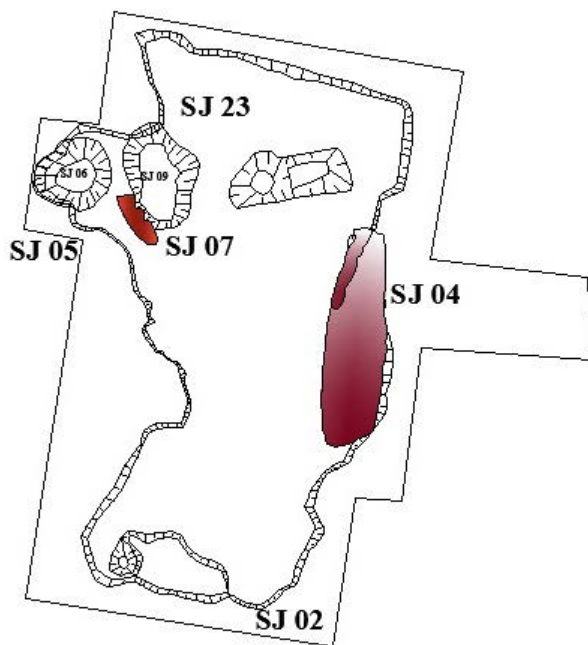
Ispod SJ 02, uz SJ 08 definiran je SJ 10 zapuna jame od svjetlije smeđe zemlje pomiješane s ugljenom, kostima i keramikom te SJ 13 kao ukop zapune SJ 10. SJ 08 i SJ 10 su djelomično povezani. Unutar SJ 10, na njegovom istočnom rubu definiran je i SJ 12 ognjište kružnog oblika. Nakon što je ispražnjen SJ 08, definiran je SJ 19 ukop zapune SJ 08. Ispod SJ 08, a unutar SJ 19, uočene su tri nove stratigrafske jedinice. SJ 16 zapuna od smeđe-crvene, iznimno rahle zemlje pomiješane s ugljenom i keramikom, nalazi se u sjeveroistočnom uglu SJ 19. SJ 20 je definiran kao ukop zapune SJ 16. SJ 16 je, zbog svoje veličine i dubine od oko 3 m, okarakteriziran kao prostor unutar zemunice koji je služio za skladištenje hrane. Tu pretpostavku potvrđuju stranice jame koje se jako podvlače, što je karakteristika takvih skladišnih prostora u brončanom dobu. SJ 17 zapuna od smeđe

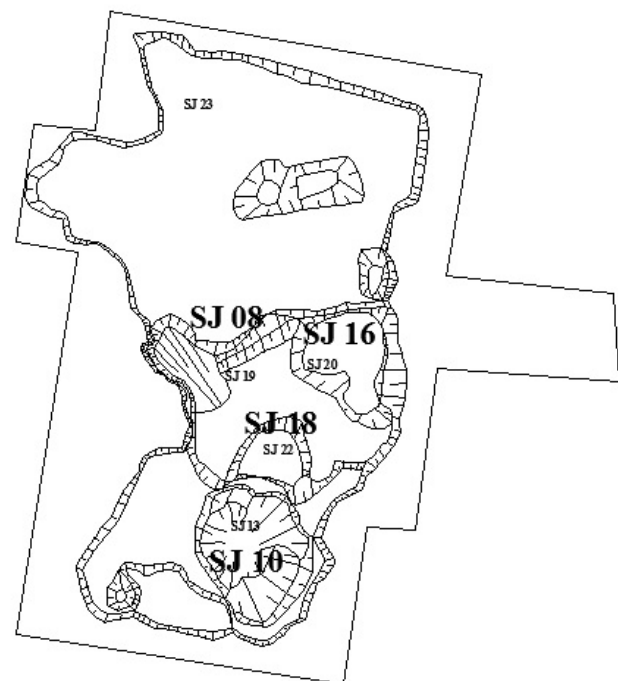
Slika 4: Ekipa u sondi A po završetku istraživanja

rahle zemlje, nalazi se u jugoistočnom uglu SJ 19, uz SJ 16. SJ 21 je definiran kao ukop zapune SJ 17. SJ 18 zapuna od smečkasto-žute zemlje pomiješane s puno ugljena, nalazi se u jugozapadnom uglu SJ 19. SJ 22 je definiran kao ukop zapune SJ 18.

Keramički, koštani te nešto malo litičkog materijala obrađeni su iz svih pouzdanih i zatvorenih stratigrafskih jedinica, izuzev SJ 01 i 02. SJ 01 je gornji, izorani sloj, koji ne pruža nikakav stratigrafski kontekst, dok su pregledom materijala, unutar SJ 02 uočeni ulomci latenske i srednjovjekovne keramike, što također govori o miješanom sloju, koji nije stratigrafski pouzdan. Unutar ovih ostalih stratigrafskih jedinica, sa zatvorenim kontekstom nalaza, već su prigodom samih istraživanja uočene dvije neprekinute faze naseljavanja objekta. Mlađoj fazi naseljavanja pripadale bi gornje stratigrafske jedinice: zapune – 04, 05 i 07 i ukopi – 06 i 09, dok starijoj fazi naseljavanja pripadaju donje stratigrafske jedinice: zapune – 08, 10, 12, 16, 17 i 18, te ukopi – 19, 13, 20, 21 i 22.

Slika 5: Gornje stratigrafske jedinice

Slika 6: Donje stratigrafske jedinice

Ovakav stratigrafski kontekst potvrđen je i C14 datacijom, provedenom u Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory, Miami, Florida. Na analizu je poslano pet uzoraka kostiju iz različitih stratigrafskih jedinica. Datumi dobiveni za starije stratigrafske jedinice kreću se u rasponu od 1670. do 1460., točnije za SJ 10 dobiveni su datumi 1650.-1460. g. pr. Kr., SJ 16 1670.-1490. g. pr. Kr., te SJ 18 1650.-1460. g. pr. Kr., dok su za mlađe stratigrafske jedinice datumi u rasponu od 1450. do 1300. g. pr. Kr.. Tako su za SJ 04 dobivena dva datuma: 1490.-1360. g. pr. Kr. i 1350.-1310. g. pr. Kr.

Pronađena je i veća količina kostiju od kojih se moglo analizirati samo 35 komada. Analizu je provela dr. sc. Tajana Trbojević Vukičević sa Zavoda za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta u Zagrebu. Utvrdila je kako su najčešće kosti goveda (17 komada) i svinja (8 komada), zatim su pronađene tri kosti jelena, ukupno četiri kosti ovaca i koza te po jedna kost psa, dabra i ptice.

Sonda E, koja je u manjoj mjeri istražena 2011. godine te u potpunosti tijekom 2012. godine, veličine 17 X 9 m, otvorena je 55 m istočno od sonde A. U gornjem izoranom sloju, definiranom kao SJ 01, nije bilo puno nalaza. To je dokaz da arheološki slojevi nisu uništeni na ovom dijelu oranice, za razliku od sonde A u kojoj je najgornji sloj stambenog objekta u potpunosti bio izoran. Odmah ispod sloja izorane zemlje, na dubini od 50 do 60 cm, pojavio se ostatak tamno smeđe zapune poluukopanoga stambenog objekta veličine 5 X 2,5 m iz vremena srednjega brončanog doba.

Slika 7: Čišćenje nalaza unutar SJ 02

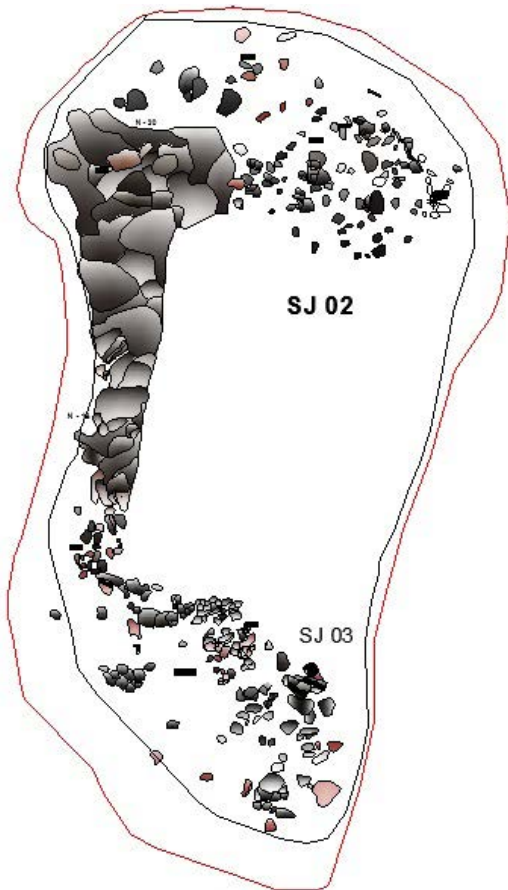
U istoj sondi pronađena su još dva objekta iz srednjeg vijeka. Zapuna od tamno smeđe zemlje definirana je kao SJ 02. U njoj su pronađene veće količine keramike, polovica kamenog utega, kamena jezgra i odbojak te veći komadi profiliranog lijepa.

Otisci drvenih greda kod oba stambena objekta u kućnom lijepu sugeriraju na korištenje drvenih dasaka, a ne pruća, u gradnji (Vuković, Miloglav i Mavrović Mocos 2019, 532). Zato smo pretpostavili da su kuće bile građene od debljih greda ili balvana poslanih jedni na druge te međusobno povezanih „muškim“ i „ženskim“ utorima (sličan je izgled današnjih turopoljskih hrastovih kuća, koje su zaštićene kao kulturno dobro), čija je

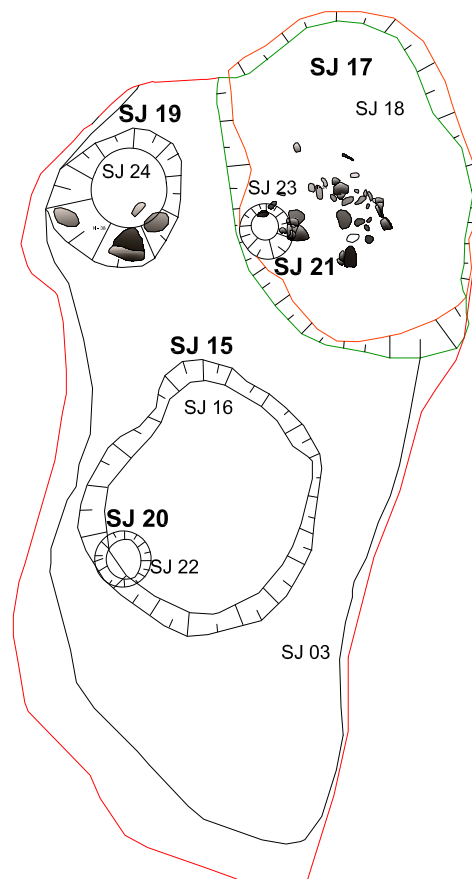

Slika 8: In situ keramika unutar SJ 02

stabilnost omogućavala konstrukciju krova na dvije vode bez upotrebe stupova. Ovo je iznimno vrijedan podatak koji nam omogućava rekonstrukciju izgleda kuća u vrijeme srednjega brončanog doba. Virtualna rekonstrukcija kuće istražene u sondi A napravljena je u sklopu izložbe *Alilovci, život prije 3 700 godina* koja je 2015. godine bila postavljena u Gradskom muzeju Požega (Vuković, Miloglav i Mavrović Mocos 2019, 531). Ispod SJ 02 pokazale su se neke nove stratigrafske jedinice.

Slika 9: Gornje stratigrafske jedinice u sondi E

Slika 10: Donje stratigrafske jedinice u sondi E

Na južnom dijelu zemunice definirana je manja jama (SJ 15) iz koje su izvađeni nalazi keramike, lijepa i kostiju. Na sjevernom dijelu definiran je operativni dio stambenog objekta u kojem se pripremala i skladištila hrana (SJ 17) te pravilno, okruglo ognjište, promjera 1 m (SJ 19), tik uz SJ 17. U operativnom dijelu objekta pronađeno je nekoliko komada litike, ulomci keramike, veći komadi lijepa, kostiju i ugljena te grumenje s primjesama crvene boje, dok je u SJ 19 pronađena veća nakupina keramike i dosta lijepa. Daljnjim čišćenjem ispod SJ 15 i 17 uočene su nove stratigrafske jedinice – SJ 20 i 21. Obje stratigrafske jedinice su pravilne kružne zapune ispunjene sitnim kremenjem, s time da je u zapuni SJ 20 osim kremenja bilo i jako puno grumenja s primjesama crvene boje. Kako bi se utvrdio sastav ovog grumenja, napravljena je rendgenska fluorescentna spektroskopija (XRF). Analizom je utvrđeno da se grumenje sastoji od velike količine mangana i željeza, odnosno najvjerojatnije od manganovih i željeznih oksida. Riječ je o manganovoj rudi – manganitu, čije ležište postoji u Srednjem Lipovcu, na jugoistočnim obroncima Požeške gore (Marković 2002, 48 i 49). Orudnjenje je razvijeno u obliku šupljikavih, željezom bogatih gromada, promjera do 30 cm (Marković 2002, 49). Daljnjim analizama će se utvrditi za što se koristio manganit. Jedna od mogućnosti je korištenje rude u svrhu dobivanja smeđe boje – „umber“, latinski *ombra* (sjena). „Uंबर“ je naziv za pigment iz kojeg se dobivala smeđa boja, ili tamno smeđa do crvenkasto smeđa ukoliko bi se pigment zapalio (Eastaugh, Walsh, Chaplin i Siddall 2004, 377 i 378). Svaka zapuna iz poluukopanoga srednjebrončanodobnoga stambenog objekta je prosijavana. Sijalo se na izrađenim sitima od milimetarske čelične mreže oko koje je bio stavljen drveni okvir. Na to smo se odlučili zbog nalaza jantarne perle koja je bila sitna i oblijepljena zemljom. Zbog delikatnosti nalaza odlučili smo svu zemlju prosijavati da nam slučajno ne promakne još koja, no, nažalost, jantar nismo pronašli. Perla N – 04 iz poluukopanoga stambenog objekta je tako ostala, za sada, osamljeni, ali iznimno vrijedan nalaz.

Slika 11: Sonda E po završetku istraživanja

Stratigrafske odnose temeljene na *Izvešću o zaštitnom arheološkom istraživanju na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac* donosim i s lokaliteta AN14: Krčevine 2 – Brdo kod Čaglina, čiji su nalazi uključeni u ovu objavu. Lokalitet se nalazi istočno od naselja Čaglin, poviše željezničke pruge, a sjeverno od rijeke Londže i istočno od rijeke Krajne, na platou brežuljka Staro Selo (Skelac 2010, 2). U spomenutom izvještaju se navodi kako su u tri jame (SJ 43/44, 51/52 i 60/61) pronađeni licenski oblici (Skelac 2010, 5). No, kada se izvještaj uspoređi s ostatkom dokumentacije, crtežima izrađenim u programu AutoCAD i popisom stratigrafskih jedinica, dolazi do diskrepancije u podacima. Kao prvo, SJ 60/61 ne postoje na zbirnom crtežu svih istraženih stratigrafskih jedinica s lokaliteta AN14. U popisu stratigrafskih jedinica, izrađenom u Microsoft Excel tablici, piše kako je SJ 61 poništen, dok za SJ 60 piše kako je riječ o manjem sloju gara i kućnog lijepa unutar SJ 42/43. Problem postoji i kod definiranja SJ 42/43 – za pretpostaviti je da prvi brojevi označavaju zapune (SJ42) a drugi (SJ43) ukope, premda to nigdje izrijekom ne piše, ni u izvještaju niti u popisu stratigrafskih jedinica, dok se, s druge strane, u izvještaju navodi SJ 43/44, što upućuje na činjenicu kako je zapuna bila označena kao SJ 43, a ne 42 kako piše u Excel tablici. I dimenzije spomenute jame su diskutabilne: u izvještaju se spominje promjer od 2.30 m, dok je u nacrtnoj dokumentaciji ta jama znatno veća, promjera 9.5 m. Na kraju se postavlja pitanje: da li je riječ o istoj jami i koji je odnos sa SJ 60/61? Zbog svega navedenog cjelokupni materijal sa spomenutog lokaliteta će se promatrati samo kroz tipologiju bez pouzdane stratigrafske slike. Ovdje ću spomenuti i razmišljanja prof. Nives Majnarić-Pandžić nakon istraživanja lokaliteta Podgorač kod Našica. Autorica napominje kako su istražene dvije naseobinske jame, A i B, koje je na zapadnom dijelu uništio poljski put pa niti jedna nije sačuvana u cijelosti (Majnarić-Pandžić 1977, 70). Bez obzira što je obje jame okarakterizirala kao naseobinske, u daljnjem testu postavlja pitanja radi li se zaista o stambenim objektima jer nisu otkriveni tragovi ognjišta, sigurne konstrukcije ili poda te tragovi stupova ili kolja kao konstrukcijskih elemenata kuće (Majnarić-Pandžić 1977, 70 i 71). Ukoliko ove podatke usporedimo s Alilovcima, uviđamo kao je riječ o istoj konstrukciji kuća koje su građeni od debljih greda ili balvana međusobno spojenih utorima kojima nisu potrebni stupovi. To potvrđuje i podatak koji iznosi Majnarić-Pandžić: veća količina kućnog lijepa iz jame B bila je zaravnjena s jedne strane (Majnarić-Pandžić 1977, 71). Upravo takve otiske u lijepu ostavljaju tesane

grede ili balvani. Tragovi sigurne konstrukcije za koje autorica napominje kako nedostaju su upravi ti komadi zaravnjenog lijepa koji sugeriraju na ostatke zidova, dok veće količine gara kako navodi autorica, upućuju na ostatke vjerojatno karboniziranog drveta od zidova i/ili poda. Dio označen kao H je opisan kao zemlja s velikom primjesom pepela i gara mogao bi ukazivati na ostatke karboniziranog poda. Nedostatak ognjišta možda možemo pripisati činjenici da je oba objekta na zapadnom dijelu uništio poljski put. Nakon detaljnije analize objavljenih podataka s terena stječe se dojam kako je Podgorač po keramografiji, ali i podacima s istraživanja, najbližiji Alilovcima.

Ostatci materijalne kulture također upućuju na povezanost između ova dva lokaliteta. Pronađeno je nekoliko kamenih alati, baš kao u Alilovcima, te keramika koja odgovara licenskoj kulturi s nekoliko ulomaka proto-Szeremle vrčeva tipa V3a, koje Marijana Krmpotić datira u vrijeme prijelaza Br A2/ Br B1 stupnja (Krmpotić 2014, 101). Ovakav tipološki okvir u potpunosti odgovara zbivanjima u Alilovcima, o čemu će više biti riječi. Ostali slučajni nalazi iz Požeške kotline kao i nalazi srednjebrončanodobne keramike iz jame uz stariježeljnodobni dromos s lokaliteta Kaptol-Čemernica tumul III su već prije opisani.

Ovime i završavam pregled stanja i povijesti istraživanja, kako na prostoru zapade i istočne Slavonije, ali i šireg područja na kojem pronalazimo licensku keramiku. Upravo će taj prostor odigrati ključnu ulogu u interpretaciji i tipološkom okviru materijalne kulture i Alilovaca nakon poglavlja o statističkoj analizi.

S obzirom da glavnina keramičkog materijala iz zapadne Slavonije pripada licenskoj keramici na ovome mjestu donosim povijest istraživanja ovog fenomena koji još dan danas zadaje muke arheolozima u pogledu definiranja kao samostalne kulturne pojave ili tek kao stila ukrašavanja!

Početak dvadesetog stoljeća započinju prve objave materijalne kulture koje su nešto kasnije rezultirale prostornim, kronološkim i tehnološkim definiranjem licenske keramike. Pioniri toga bili su Richard Pittioni i Kurt Willvonseder koji su dali potpuno oprečna mišljenja o ovoj problematici. Naime, R. Pittioni u svojim ranijim radovima, na temelju materijala iz Guntramsdorfa, iznosi mišljenje kako je riječ o „Schnur-keramici“ (Pittioni 1935, 160 i 161). Uspoređuje materijal iz Guntramsdorfa s nalazima iz Dürnkruta, Föllika, Ödenburga, Malleitena kod Fischaua, Gellera, Siófoka u Mađarskoj i Notranjih gorica te navodi kako se „Schnur-keramika“ javlja krajem eneolitika (Pittioni 1935, 161-163). Dvadesetak godina kasnije, zbog sve većeg broja lokalnih oblika, mijenja naziv iz „Schnur keramike“ u kulturu pojedinačnih grobova (*Einzelgrab*) srednjonjemačko-sudetskog tipa (Pittioni 1954, 238). Mlađu fazu ove kulture definira kao tip Guntramsdorf-Drassburg, tvrdeći kako su na njezin razvoj utjecali neki keramički oblici iz kulture zvonastih pehara (Pittioni 1954, 242). Smatra kako je moguće da neke lokalne pojave ove kulture traju i u početku ranoga brončanog doba (Pittioni 1938, 112). Svoja razmišljanja o „Schnur-keramici“ iznio je i F. Hautmann, dok L. Franz u svojoj objavi vrča iz Dürnkruta, koji je ujedno i prvi nalaz licenske keramike u Austriji, govori kako on pripada kulturi Wieselburg (Franz 1926, 221, Franz i Mitscha – Märheim 1927, 18 i 19). Ukras na keramici tumači kao lažni Schnur, odnosno kao lažnu vrpčastu ornamentiku (Franz 1926, 221). E. Beninger pak smatra kako je ovaj vrč nešto raniji, odnosno to je prototip iz kojeg se razvijaju vrčevi s ručkom Wieselburg kulture (Beninger, Mühlhofer i Geyer 1930, 96). I M. Hell tumači ovu keramiku kao kulturu Wieselburg i datira ju u stupanj Br A (Hell 1944/50, 174).

K. Willvonseder prvi uvodi naziv „Litzenkeramik“, prema njemačkoj riječi *die Litze*, što znači uzica (Willvonseder 1937, 24). Određuje i njezin prostorni okvir: između istočne Donje Austrije i Gradišća te zapadne Mađarske i Slovačke (Willvonseder 1937, 24). Kao najtipičniji oblik navodi vrč okruglog tijela, višeg, naglašeno ljevkastog vrata s trakastom ručkom. Ostali karakteristični oblici su šalice i lonci zaobljenog tijela. Kronološki licensku keramiku smješta u vrijeme stupnja Br A1, dok ju tipološki veže uz kulturu Wieselburg, tvrdeći kako je ona supstrat za panonsku kulturu Kisapostag (Willvonseder 1937, 24 i 25). Na tragu toga svoja je mišljenja krajem tridesetih godina prošlog stoljeća iznio i P. von Patay, koji osim toga neke ukrase na keramici tumači kao otisak jednostruke uzice ili uzice omotane oko štapića, dok druge tumači kao otisak tkanine

(Patay 1938, 90 i sl. 110). Tridesetih godina dvadesetog stoljeća o problematici licenske keramike pisali su još E. Geyer, F. Hautmann i F. Tömördy, dok su četrdesetih godina svoje stavove iznijeli i A. Moszolics, G. Mossler i J. Ohrenberger.

Tih godina Ä. Kloiber objavljuje skeletni ukop iz Scharlinza, koji on pripisuje Schnur-keramici (Kloiber 1940, 364).

Nešto kasnije pojavio se čitav niz arheologa koji su se pozabavili ovom problematikom. Najznačajniji su svakako J. W. Neugebauer, Z. Benkovsky-Pivovarova i G. Bandi.

Z. Benkovsky-Pivovarova 1972. godine donosi sustavan pregled istraživanja u Austriji, uspoređujući ih s licenskim nalazima iz susjednih područja. Zaključuje kako je početak ove kulture nejasan te kako bi rješenje tog problema trebalo tražiti u materijalu ukrašenom valovnicom iz Slovenije, Hrvatske i Mađarske (Benkovsky-Pivovarova 1972, 209). Smatra kako je starija faza licenske kulture paralelna s klasičnom i kasnom fazom kulture Mad'arovec, sjevernopanonskom kulturom, te kulturom Věteřov, što je vidljivo i kroz materijalne utjecaje. Kontakti s kulturom Věteřov najvidljiviji su na naselju Böhheimkirchen gdje je pronađeno nekoliko licenskih posuda (Neugebauer & Adler 1973, 34 i Neugebauer 1977, 86, Sl. 13). Mlađa faza licenske keramike u Austriji počinje s horizontom srpastih igala (Benkovsky-Pivovarova 1972, 209). O odnosu između kulture Wieselburg i licenske keramike kaže kako je nejasan jer obje kulture egzistiraju paralelno i neovisno oko Nežiderskog jezera te se potpuno isključuju. Kultura Wieselburg nakon toga nastavlja svoj zasebni razvoj u srednjem brončanom dobu (Benkovsky-Pivovarova 1972, 209 i 210). Smatra kako je naziv licenska keramika svakako bolji od naziva tip Guntramsdorf-Drassburg kulture pojedinačnih grobova srednjonjemačko-sudetskog tipa, ali ni to nije najsretnije rješenje jer su vidljive tehnološke razlike u pojedinim fazama razvoja. Stoga predlaže naziv kultura Drassburg, po najznačajnijem lokalitetu, na kojem je pronađen najraniji materijal ove kulturne manifestacije (Benkovsky-Pivovarova 1972, 210).

Tijekom 1949. godine K. Hetzer je istraživao vrlo važno nalazište u Grosshöflein-Fölliku. Pregled nalaza i kronološki kontekst, tridesetak godina kasnije, dala je Z. Benkovsky-Pivovarova. Osim keramičkog materijala, koji nedvojbeno pripada licenskoj keramici, pronađeni su i *Brotlaibidol* te tordirana brončana igla (Benkovsky-Pivovarova 1977, 2-4). Keramičke nalaze uspoređuje s nalazima iz Böhheimkirchena, Drassburga, Dürnkruta i Guntramsdorfa, dok *Brotlaibidol* povezuje sa susjednim područjima, Italijom i Slovačkom gdje su takvi nalazi datirani u stupanj Br A2 te u prvu polovicu stupnja Br B1 (Benkovsky-Pivovarova 1977, 5 i 6). Zaključuje kako se nalaz tordirane brončane igle uklapa u kronološki kontekst ostalih nalaza sa samog kraja ranoga brončanog doba i početka srednjega brončanog doba (Benkovsky-Pivovarova 1977, 11).

Nešto kasnije objavljuje vrlo važan nalaz ukopa u pitosu iz Mattersburga. U velikoj posudi, ukopanoj u zemlji, pronađeni su ljudski (ima i kostiju djeteta) i životinjski ostatci, grumenje spaljene gline, te puževe kućice (Benkovsky-Pivovarova 1986, 187). Pitos, odnosno lonac visine 50 cm i promjera otvora 30 cm (Benkovsky-Pivovarova 1986, 188) vrlo je zanimljiv, kako po svom obliku tako i po načinu ukrašavanja. Lonac ima blago koničan vrat i bikonično tijelo na kojem se nalaze četiri trakaste ručke. Na vratu je ukras od četiri paralelne trake ukrašene redovima otisaka spletene vrpce, dok je gornji dio tijela ukrašen s četiri puta po tri plastične aplikacije trokutastog presjeka (Benkovsky-Pivovarova 1986, 188). Vanjske dvije plastične aplikacije sežu do vrha vrata i tu su polukružno zaobljene, dok je središnja traka ravna i spušta se do polovice trakaste ručke. Z. Benkovsky-Pivovarova zaključuje kako je ova posuda spoj licenskog načina ukrašavanja i oblika prve faze belegaške kulture, dok plastični ukras povezuje s kulturom Hatvan (Benkovsky-Pivovarova 1986, 190). Ovakav tip i način ukrašavanja lonca svakako je iznimno zanimljiv i za ovaj rad, kako tipološki, tako i kronološko-kulturološki, pa će o njemu biti riječi u nastavku.

Godinu dana kasnije objavljuje članak o licenskim grobovima iz zapadne Mađarske i istočne Austrije. Po prvi puta u cijelosti donosi inventar groba Sopron-Kirchner dűlő, pronađena 1894. godine prigodom rigolanja vinograda (Benkovsky-Pivovarova 1987, 19). P. von Patay 1913. godine objavljuje nalaz licenskog vrča iz tumula u Sopron-Varosi puszta, koji je istraživao 1890. godine, pa točne okolnosti nalaza nisu posve jasne (Patay 1938, 90 i Tab. 5.5, Benkovsky-Pivovarova 1987, 19). Slična situacija je i s pojedinačnim nalazom vrča negdje

iz okolice Soprona za koji nije sigurno radi li se o grobu. Referirajući se na Tömördyevu objavu iz 1939. godine, Z. Benkovsky-Pivovarova donosi nalaze iz dvostrukog groba u Grosshöflein-Fölliku (Benkovsky-Pivovarova 1987, 20). Riječ je o ukopu trogodišnjeg djeteta, vjerojatno mlađe djevojke te starije žene u zgrčenom položaju. Između dva skeleta bili su položeni i kobila sa ždrebetom te još jedna kobila, krava s tetelom, koza s jarićem, ovca s janjetom te ostatci papaka divlje svinje (Benkovsky-Pivovarova 1987, 23). Grob je bio opasan kamenim vijencem i prekriven kamenim humkom. Pronađeno je i puno keramičkih ulomaka, nekoliko cijelih posuda te nekoliko komada litike (Benkovsky-Pivovarova 1987, 20-23). Spominje i grob u pitosu iz Mattersburga, koji se kao i ostali grobovi nalazi između rijeke Leithe na zapadu i južnog ruba Nežiderskog jezera na istoku (Benkovsky-Pivovarova 1987, Sl. 7). Jedini skeletni ukop licenske keramike, pronađen izvan ovog prostora je grob iz St. Salvatora kod Friesacha u Koruškoj (Pittioni 1938, 110 i 111). Vrč iz tog groba, na vratu je ukrašen s petnaest redova otisaka namotane uzice.

J. W. Neugebauer u svojim najranijim radovima objavljuje nalaze s iskopavanja 1973. godine na naselju Böheimkirchen (Neugebauer & Adler 1973, 34). Iste godine objavljuje i disertaciju sa Sveučilišta u Beču pod naslovom *Böheimkirchen i Grossweikersdorf – Prilog poznavanju kulture Věteřov u Donjoj Austriji* (Neugebauer 1973, 15). Licenska keramika pronađena u stratigrafskom kontekstu na naselju Böheimkirchen predstavlja južni import, nalazi Mad'arovce i sjevernopanonske kulture import su s istoka, dok je keramika kulture Straubing import sa zapada (Neugebauer & Adler 1973, 34). Na temelju toga zaključuje, isto kao i Z. Benkovsky-Pivovarova, da su sve navedene kulture kronološki istovremene (Neugebauer & Adler 1973, 34 i Neugebauer 1974, 48).

Godine 1976. objavljuje vrlo važan članak o posudi iz Dürnkruta. Ponukan ukrasom na spomenutoj posudi, koji nije odgovarao otisku tkanice, s kolegama dr. F. Sauterom iz Visoke Tehničke škole u Beču i dr. H. J. Hundom, tadašnjim ravnateljem RGZM-a u Mainzu provodi eksperiment. U moku, nepečenu glinu utisnuta je tkanica. Ukrašen utisnute tkanice u eksperimentu nije odgovarao ukrasu na originalu!! Naime, prostor između utisnutih redova tkanice na eksperimentalnoj glinenoj pločici bio je udubljen, dok na posudi iz Dürnkruta tih udubljenja nema (Neugebauer 1976a, 27). Na temelju toga zaključeno je kako se originalni ukras može dobiti jedino utiskivanjem pojedinačnih niti kako bi milimetarski prostor između njih ostao izdignut (Neugebauer 1976a, 27 i Neugebauer 1976b, Tab. 13/1). Stoga postavlja logično pitanje: da li ostati pri nazivu licenska keramika, jer ukras na posudama ne odgovara utisnutom ukrasu tkanice – *die Litze* (Neugebauer 1976b, 22)? Termin licenska keramika koristio se kao „pojam razumijevanja u istraživanju“ (Neugebauer 1976b, 22), odnosno kao termin koji je ovaj način ukrašavanja razlikovao od Schnur-keramike. J.W. Neugebauer smatra kako bi se termin licenska keramika mogao zadržati u toj distinktivnoj funkciji, ali nikako u tehnološkom smislu (Neugebauer 1976b, 22). Ostavlja otvorenim pitanje odakle dolazi taj način ukrašavanja i je li licenska keramika samostalna kulturna pojava ili je to samo interkulturni način ukrašavanja koji se pojavljuje u ranim i srednjobrončanodobnim kulturama – Věreřov, Mad'arovce, Kisapostag, Wieselburg, sjevernopanonskoj kulturi, te na početku kulture grobnih humaka (Neugebauer 1976b, 22). Ukratko, je li licenska keramika „Zierstil oder Kultur“ (Neugebauer 1979, 50)?

H. Ulrich ponovno 1963. godine objavljuje cjelokupni materijal s lokaliteta Taborac kod Drassburga, koji je bio istraživani krajem 19. stoljeća i dvadesetih godina 20. stoljeća. Pronađeno je nekoliko jama s licenskom keramikom, vjerojatno dijelova kuće, koje on na temelju paralela, ponajprije s Föllikom, datira u vrijeme ranoga brončanog doba (Ulrich 1963, 87).

G. Bandi šezdesetih godina prošlog stoljeća iznosi stavove o pojavi licenske keramike na području zapadne Transdanubije. On smatra kako manje skupine pripadnika kulture licenske keramike Dunavom dolaze na područje Transdanubije, i to prvo na područje grupe Tokod kulture Hatvan, a zatim se pomiču dalje do grupe Szigetszentmiklós-Kisapostag kulture Nagyrév (Bandi 1964, 72). Glavni krak utjecaja sa zapada obuhvatio je današnja područja Győr-Sopron, Vas i Veszprém, nakon čega se pripadnici kulture licenske keramike pomiču u smjeru sjeverozapad-jugoistok, uz Balaton, te naseljavaju cijelu jugozapadnu Transdanubiju, s granicom na

rijekama Sió, Kapos, Koppány, Zala i Rinya (Bandi 1964, 72). Ovaj vrlo važan prodor dogodio se u drugoj polovici srednjega brončanog doba i utjecao na razvoj najveće srednjobrončanodobne kulture toga područja (Bandi 1964, 72).

G. Bandi razlikuje licensku keramiku na području Donje Austrije, Slovenije i Hrvatske, koju naziva tip Guntramsdorf-Drassburg i onu s područja sjeverozapadne Transdanubije, koju naziva licenska inkrustirana keramika (Bandi 1967, 37 i 38). Smatra kako se inkrustirana keramika na području Transdanubije razvija na temelju lokalne kulture Zók i novopridošlih pripadnika kulture licenske keramike (Bandi 1967, 38 i Bandi & Zoffmann 1966, 56). Rezultat tog procesa su najraniji nalazi inkrustirane keramike. Glavna karakteristika tih najranijih nalaza je jedinstvena materijalna kultura te ekonomska i socijalna struktura (još nema podjele na južnu i sjevernu) na cijelom području Transdanubije (Bandi 1967, 38).

Lokalitet južnotransdanubijske inkrustirane keramike Siklós, koji se nalazi na području rasprostiranja rane kulture grobnih humaka, zanimljiv je zbog nalaza licenske keramike. G. Bandi i T. Kovacs zaključuju kako pripadnici kulture licenske keramike žive zajedno s nositeljima kulture grobnih humaka na prostoru jugozapadne Slovačke i sjeverozapadne Transdanubije te tijekom stupnja Br B1 i B2 zajedno prodiru na područje južne Transdanubije i međurječja Save i Drave (Bandi & Kovacs 1969-1970, 110 i 111). S ovom tezom se, mnogo godina kasnije, složio i G. Vekony, koji čak suživot završne faze transdanubijske inkrustirane keramike, kulture grobnih humaka i licenske keramike datira još nešto kasnije, na kraj stupnja Br B i na prijelaz u stupanj Br C (Vekony 2000, 186).

T. Kovacs se 1997. godine osvrće na vrlo zanimljivi nalaz žarnog groba iz Ménfőcsanak, koji je trideset godina ranije istražio A. Uzsoki (Kovacs 1997, 297). Žara je veći lonac neobičnog izgleda (bez paralela), zaobljenog tijela, cilindričnog vrata i razgrnutog oboda, s dvije trakaste ručke koje spajaju vrat i rame. Na nasuprotnim krajevima, između trakastih ručki, nalaze se dva duža, jezičasto izvučena ukrasa. Lonac je na vratu i gornjem dijelu ramena ukrašen otiscima spletene vrpce (Kovacs 1997, Sl. 1.3). U žari su, osim ostataka kostiju mlađe žene, bile dvije srpaste igle okrugle glave i tordiranog vrata. Jedna je na glavi ukrašena urezanim motivom latice cvijeta (Kovacs 1997, 297 i Sl. 1.1, 1.2). Na žari je bio položen manji, neukrašeni vrč s dvije trakaste ručke i ulomci još jednog vrča (Kovacs 1997, 297 i Sl. 1.4). Na temelju cjelokupnog materijala autor grob datira u vrijeme stupnja Br B1 (Kovacs 1997, 300).

I. Torma 1972. godine objavljuje nalaze iz Balatongyöröka, naselja kulture Kisapostag, koje je on istraživao zajedno s N. Kaliczem desetak godina ranije (Torma 1972, 34). Nalaze dijeli u dvije faze, ranu u kojoj je, uz keramiku kulture Kisapostag, ukrašenu metličastim ornamentom, pronađena i licenska keramika, ukrašena tehnikom namotane niti, te na kasnu u kojoj je ukras namotane niti ispunjen bijelom inkrustacijom (Torma 1972, 36). Osim toga pronađena je i keramika sjeverno i južnotransdanubijske inkrustirane keramike (Torma 1972, 36). Na kraju zaključuje kako bi podrijetlo ukrašavanja tehnikom namotane niti (*Wickelschnur*) trebalo tražiti na prostoru južnoruske stepe (Torma 1972, 36).

J. Kvassay, V. Kiss i M. Bondár objavljuju nalaze s istraživanja naselja Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza, Veteřov kulture, na kojem je kao import pronađena licenska keramika, dva vrča i zdjela zaobljenog tijela i naglašeno nižega koničnog vrata, datirana na prijelaz Br A2 – B1 (Kvassay, Kiss & Bondár 2004, 153 i 171).

Godine 1920. B. Kuszinsky objavljuje nalaz licenskog vrča iz Siófoka (Kuszinsky 1920, 1-3). S. Honti objavljuje nalaze s lokaliteta Vörs-Kérekerdő u blizini Keszthelya, naselja sjevernotransdanubijske inkrustirane keramike istraživanog krajem 80-ih i početkom 90-ih godina dvadesetog stoljeća, na kojem je pronađen i licenski materijal. Zaključuje kako bi paralele trebalo tražiti na prostoru Hrvatske (Koprivnički Ivanec, Podgorač, Novigrad na Savi) i na temelju toga datirati suživot između ovih dviju kultura svakako prije vremena kulture grobnih humaka (Honti 1994, 177)., za razliku od G. Bandija, T. Kovacs i G. Vekonya koji tvrde suprotno.

Slovački arheolozi također su se pozabavili ovom problematikom jer je na prostoru jugozapadne Slovačke pronađeno četrdeset lokaliteta s licenskom keramikom. Od toga samo se dva lokaliteta nalaze zapadnije, izvan

ovog prostora, na području rasprostiranja kulture Otomani, to su: Včelnice i Nižná Myžla (Oždani 1998, 51). Ove nalaze datira u stupanj Br B1 (Oždani 1998, 55). Smatra da licenska keramika u Slovačkoj nije samostalna kulturna pojava, već samo interkulturni stil ukrašavanja koji se javlja na prijelazu Br A3/B1, i to na prostoru Madarovce i sjevernopanonske kulture te u horizontu tipa Dolny Peter (Oždani 1998, 55). O. Oždani 1984. godine objavljuje dvojni grob kulture grobnih humaka iz Šturova u kojem je pronađen vrč s licenskim ukrasom (Oždani 1984, 318).

Na temelju toga zaključuje kako krajem ranoga i početkom srednjega brončanog doba na sjevernom dijelu Karpatske kotline dolaze manje etničke skupine koje sa sobom donose svoj keramički materijal i načine ukrašavanja. Smatra kako nije riječ o aktivnoj razmjeni i kulturnim kontaktima između zajednica, zbog relativno velikog broja „stranih elemenata“ unutar lokalnih kultura, nego o direktnoj infiltraciji drugih zajednica (Oždani 2010, 271). Kao dokaz za to navodi keramički materijal „miješanog kulturnog karaktera“ s lokaliteta Bajč-Vlkanovo, u kojem su pronađeni oblici kasnog stupnja kulture Otomani, zatim prevladavajući „kasnomadžarski“ elementi te licenska keramika (Oždani 2010, 271 i Tab. 1). Drugi je lokalitet Štúrovo-Obidská pustatina gdje je pronađena keramika kasne kulture Mad'arovce, te kulture Otomani i Vaty, s jakim sjevernobalkanskim utjecajem (prva faza belegiške kulture) koji se očituje u načinu ukrašavanja, osobito na keramici s tzv. licenskim ukrasom (Oždani 2010, 271). Dakle, on smatra kako na područje Slovačke licenski stil ukrašavanja ne dolazi direktno iz Austrije, nego iz Srbije i Rumunjske u vrijeme prve faze belegiške kulture. Oba lokaliteta datira u vrijeme stupnja Br B1 (Oždani 2010, 271).

M. Dušek 1969. godine objavljuje nalaze s istraživanja biritualnog groblja kulture grobnih humaka Dolny Peter. Oba groba s licenskom keramikom bila su skeletna. Oko groba 9 bio je kružni jarak, na čijem se rubu nalazilo ognjište. U sredini jarka nalazila se pravokutna grobna jama, zaobljenih uglova ukopana u pjeskovitu zemlju, s pokojnikom položenim u smjeru jugoistok-sjeverozapad (Dušek 1969, 56 i Sl. 19). Drugi grob, grob 39, također je bio ukopan u pjeskovitu zemlju, a pokojnik je bio položen u smjeru sjeverozapad-jugoistok (Dušek 1969, 72). U oba groba, kao prilozi, pronađena su dva vrča jajolikog tijela s cilindričnim vratom i jednom trakastom ručkom, ukrašena paralelnim otiscima spletene uzice (Dušek 1969, Sl. 6.13 i 15.4).

I. Kuzma objavljuje nalaze s lokaliteta Mužla-Čenkov istraživanoj 1981. godine, gdje je u jami/objektu 66 pronađena licenski ukrašena keramika (Kuzma 1982, 175 i Sl. 101.1, 3). Isto kao i O. Ožadi, smatra da je to rezultat direktnog etničkog prodora i nalaze datira u vrijeme stupnja Br B1 (Kuzma 1982, 175). Osim toga napominje kako je cijeli južni dio jugozapadne Slovačke u vrijeme ranoga i srednjega brončanog doba bio pod jakim utjecajem „kulturnih centara“ Karpatske kotline i Balkana (Kuzma 1982, 175).

Slovenski su arheolozi također dugi niz godina pisali o ovoj problematici. Sve je započelo Schmidtovom objavom licenskih nalaza sa sojeničkog naselja Notranje Gorice (Schmid 1911, 96). Mnogo godina kasnije J. Korošec objavljuje prvi nalaz s lokaliteta Šivčev prekop koji dokazuje kako sojenička naselja na Ljubljanskom barju nastavljaju život i u vrijeme ranoga brončanog doba, suprotno dotad uvriježenom mišljenju (Korošec 1953, 262). Riječ je o polovici veće konične zdjele s izvijenim obodom i trakastom ručkom ispod njega, za koju na temelju fature i tipologije, zaključuje kako ne pripada u do tada poznati keramički inventar s Ljubljanskog barja (Korošec 1953, 260 i Sl. 9). Nekoliko godina kasnije P. Korošec objavljuje ostale licenske nalaze s Ljubljanskog barja. Najzastupljeniji oblici su zdjele, amfore i vrčevi s naglašeno ljevkastim vratom, česte su i trakaste ručke, dok se na nekim primjercima između trakastih ručki pojavljuju dva nasuprotna bukla (Korošec 1957, 10). Lokaliteti na kojima je pronađena ovakva keramika su Notranje Gorice i Ig (Korošec 1957, 19) te Blatna Brezovica, Partovski kanal, Maharski prekop i Dežmanova kolišča (Harej 1986, 92, 110 i T. 8). P. Korošec navodi kako je u početku mislila da je ukras izveden otiskom nazubljenog kotačića, no detaljnijom analizom je ustanovila kako se na negativu jasno vidi da je ukras napravljen uz pomoć niti omotane oko druge niti (Korošec 1957, 10). Navodi i pokus koji su napravili A. Mozsolics i I. Méri s niti omotanom oko štapića, no zbog sitnog i finog ukrasa P. Korošec ostaje pri stanovištu da je ukras izveden s dvije namotane niti (Korošec 1957, 10). Na kraju zaključuje kako licenska keramika koristi tri načina ukrašavanja: dvije niti namotane jedna na drugu, nit namotana oko štapića, te otisak tkanice i sva tri su kronološki istovremena (Korošec 1957, 15).

Nalaze, na temelju paralela s lokalitetima iz Austrije, datira u vrijeme ranoga brončanog doba (Korošec 1957, 15). U monografiji o Igu P. i J. Koršec definiraju dvije faze naseljavanja, Ig I i II. Licensku keramiku smještaju u fazu II koja traje od kasnoga eneolitika do početka brončanoga doba, tj. stupnja Br A1 (Korošec & Korošec 1969, 23).

Nešto kasnije H. Parzinger, pozivajući se na podjelu P. i J. Korošca na stupnjeve Ig a i b (I i II), zaključuje kako licenski nalazi iz Notranjih Gorica ukazuju na nužno definiranje trećeg horizonta – Ig c – koji bi odgovarao kraju ranoga brončanog doba, odnosno stupnju Br A2 (Parzinger 1984, 61). S obzirom na to da u redefini-ranju ovih stupnjeva nije imao na raspolaganju zatvorene stratigrafske kontekste, poslužio se samo tipološkom analizom materijala i napravio najprecizniju kronologiju Ljubljanskog barja (Dular 1999, 93). Tako je na temelju nekoliko licenskih ulomaka, koje je usporedio s nalazima iz Drassburga, uveo novi horizont i vremenski ga točno odredio. Uz to, složio se i s mnogim drugim arheolozima koji su zaključili kako licenska keramika nije samostalna kultura, već samo interkulturni stil ukrašavanja koji se javlja u različitim kulturnim grupama na samom kraju ranoga brončanog doba (Parzinger 1984, 62). Objavljujući nalaz licenskog vrča iz Brinjeve gore, B. Teržan se dotakla i pitanja geneze, kronologije i rasprostiranja ove pojave (Teržan 1984, Sl. 4 – karta rasprostiranja licenske keramike). Ona također licensku keramiku datira u vrijeme stupnja Br A2 i B1 (Teržan 1984, 58). Na temelju nalaza s područja zapadnog Balkana, gdje je licenski ornament prisutan na lokalnim keramičkim oblicima, postavlja dobro pitanje: predstavlja li licenski ukrašena keramika u vrijeme ranoga brončanog doba „pomodno“ posuđe za jelo i piće (Teržan 1984, 60)?

F. Leben objavljuje nalaze s lokaliteta Veliki Zjot u Beloj Krajini, gdje je u donjim stratigrafskim jedinicama pronađena licenska keramika i keramika ukrašena metličastim ornamentom koju autor povezuje s kulturom Kisapostag te datira na kraj eneolitika i početak ranoga brončanog doba, što bi odgovaralo horizontu Ig b i c (Leben 1991, 177). Vrlo sličan materijal (metličasti ornament i ukras otiska tkanice) pronađen je i na lokalitetu Zornica kod Blatne Brezovice, koji je istraživan krajem 1980-ih godina. To je otprije poznati lokalitet, no materijal nije sačuvan jer je pronađen prigodom širenja rova u vrijeme Drugoga svjetskog rata (Dirjec 1991, 196). Nalazi su datirani na početak ranoga brončanog doba, dok je ^{14}C analizom utvrđena starost oko 2150. g. pr. Kr. (Dirjec 1991, 196). J. Dular 1999. godine donosi pregled materijala s lokaliteta Notranje Gorice, Maribor, Slivnica i Brinjeva gora (Dular 1999, Sl. 2).

Za mnoštvo novootkrivenih licenskih lokaliteta na području Slovenije zaslužna su velika arheološka istraživanja na trasama autocesta krajem 90-ih godina 20. st. i početkom 21. st.

Jedno od takvih lokaliteta je i Slivnica kod Maribora u Štajerskoj – područje u kojem do tada nisu bili pronađeni nikakvi licenski nalazi. Pretpostavlja se da je to eneolitičko naselje koje kontinuirano živi i u vrijeme ranoga brončanog doba (Strmčnik Gulič 2001, 104). Pronađeno je mnogo ulomaka licenske keramike, od kojih su neki ukrašeni motivom valovnice (Strmčnik Gulič 2001, 104, Sl. 5 i 6). Lokalitet Murska Sobota - Nova tabla u Prekmurju istraživan je prigodom gradnje autoceste Maribor - Lendava (Guštin i Tiefengraber 2001, 107). Pronađene su četiri jame (u dvije je bilo i kućnog lijepa), na udaljenosti 300 do 400 m, što je autore navelo na pretpostavku da su to najdonji ostatci kuća, čiji su gornji dijelovi u potpunosti uništeni (Guštin i Tiefengraber 2001, 107). Osim toga pronađena je i velika količina iznimno kvalitetnog i bogato ukrašenoga keramičkog materijala, pršljenci i kamenje za mljevenje žitarica, a sve je, na temelju licenskog ukrasa, datirano u vrijeme Br A2 stupnja (Guštin i Tiefengraber 2001, 109). Keramički materijal podijeljen je u dvije osnovne grupe: prva – fina keramika napravljena od dobro pročišćene gline, uglačane površine, tamnosmeđe boje, ukrašena otiskom uzice i druga – gruba, kuhinjska keramika, napravljena od slabo pročišćene gline, s većim primjesama kalcitnih kamenčića, ukrašena uskim, okomitim, češljastim ornamentom (Guštin 2005, 93). Iz nekoliko jama uzeti su uzorci i poslani na ^{14}C analizu. Dobivene su serije iznimno zanimljivih datuma. Najstariji datumi kreću se u rasponu od 2144. do 2025. g. pr. Kr., zatim 2033.-1844., 1941.-1766., 1951.-1744. g. pr. Kr., te najmlađi datum za jamu PO 50 u kojoj je pronađena keramika ukrašena motivom valovnice, 1744.-1687. g. pr. Kr. (Guštin 2005, 94). Ovaj datum ujedno označava i kraj licenskog horizonta na lokalitetu Murska Sobota - Nova tabla (Guštin 2005, 94). U novije vrijeme napravljena je cjelovita objava materijala s ovog važnog lokaliteta (Guštin, Tiefengraber, Pavlovič, Zorko 2017). Na još jednom lokalitetu u okolici Murske Sobote

- Kotare, istraživanom 2001. i 2002. godine, pronađeno je nekoliko jama datiranih na kraj ranoga brončanog doba (Kerman 2003, 162). Od keramičkog materijala pronađen je licenski vrč, niskog, blago bikoničnog trbuha i ljevkastog vrata, s niskom trakastom ručkom koja spaja najdonji dio vrata s gornjim dijelom trbuha, te jedan lonac kuglastog tijela s četiri trakaste ručke (Kerman 2003, 160 i 162). U novijim objavama ovaj je lokalitet pripisan kulturi Kisapostag (Črešnar, Teržan 2014, 673, Sl. 13).

Drugi lokalitet je Ruhna vas-Loke u blizini Bele Cerkve. Također je pronađena licenska keramika, i to lonci, zdjele i vrčevi čija je glavna karakteristika naglašeno ljevkasti vrat (Horvat 2003, 45 i 46). Lokalitet je apsolutno datiran između 1700. i 1500. g. pr. Kr., odnosno u Br A2 stupanj (Horvat 2003, 46). U kontekstu s licenskom keramikom pronađen je i brončani držak srpa, koji predstavlja najstariji nalaz toga tipa na cijelom području jugozapadnih Alpa (Horvat 2003, 46). Ostali lokaliteti su Grofovsko pri Murkoj Soboti (Novšak 2003, 145, Sankovič 2014, 97-105), Krtina (Snoj 2003, 168), Stražgonjca-Lavše (Lubšina Tušek 2003, 170 i 171) te Družinska vas-Loke, koji je jedini, za sada, poznati nizinski lokalitet licenske keramike u Dolenjskoj (Kruh 2003, 180). Na lokalitetu Pod Kotom-sever pri Krogu pronađen je pitos u manjoj jami, ukopanoj u ilovaču-zdravicu, dok je u jarku s kasnolatenskim i rimskim nalazima pronađen dio ljevkastog vrata s licenskim ornamentom (Kerman 2011, 28). Pitos je bikoničan s četiri trakaste ručke. Licenski ukras nalazi se na vratu, dok je donji dio trbuha ukrašen metličastim ornamentom (Kerman 2011, 28 i 125). B. Kerman pitos po obliku povezuje s kulturom Kisapostag i datira u vrijeme stupnja Br A1 i A2, s mogućim trajanjem i u stupnju B1 (Kerman 2011, 28). Na lokalitetu Pod Kotom-jug pri Krogu nađeno je veliko naselje koje autor ne definira kulturološki, već dijeli keramički materijal na onaj tipološki vezan uz kulturu Kisapostag i onaj koji odgovara licenskoj keramici (Sankovič 2009, 146). Početak naseljavanja započinje krajem stupnja Br A1, traje kroz cijeli stupanj A2 i završava početkom stupnja B1 (Sankovič 2009, 146). Keramički materijal iz velikog broja jama detaljno je obrađen i tipološki podijeljen na vrčeve, lonce, manje lonce, pitose i zdjele (Sankovič 2009, 140 – 142). Napravljena je i podjela ukrasa, na barbotin, plastične aplikacije, urezivanje, metličasti ornament, inkrustacija, otisci prsta ili nokta te, svakako najzastupljeniji, otisak pletene uzice (Sankovič 2009, 143 i 144). Autor navodi kako se ne može točno odrediti da li je najučestaliji ukras na posudama napravljen utiskivanjem dvije isprepletene uzice ili samo jedne uzice namotane oko štapića, ali sa sigurnošću zaključuje kako ni jedan ukras nije napravljen otiskom tkanice (Sankovič 2009, 143). Licenski materijal dolazi i s lokaliteta Bratonce, koji na žalost nije istraživan, već je nalaze dugo vremena sakupljao mještalin koji je cijelu zbirku predao Institutu za dediščino Sredozemlja Znanstveno raziskovalnega središča Univerze na Primorskem (Guštin & Zorko 2013, 30). Najviše materijala pripada horizontu Somogyvár-Vinkovci, dok se svega dva ulomka mogu smjestiti u licenski horizont (Guštin & Zorko 2013, Sl. 4 i Tab. 3.9, 10). Mnogo licenskog materijala potječe sa sojениčkog naselja Mali Otavnik na Ljubljanskom barju. Materijal je tipološki raznovrstan (Gaspari 2008, 62 i 63) kao i na lokalitetu Pod Kotom-jug pri Krogu. Datiran je u horizont *licenske/pramenaste* keramike, u prijelaz stupnja Br A1 na stupanj A2, dok se apsolutno kronološki datumi, dobiveni ¹⁴C analizom, kreću u rasponu od 2020. do 1770. g. pr. Kr. (Gaspari 2008, 65). U novijim objavama su lokaliteti Pod Kotom sever i jug te Mali otavnik pripisani kulturi Kisapostag (Črešnar, Teržan 2014, 673, Sl. 13). M. Črešnar se pozabavio kronološkom i tipološkom analizom horizonta Kisapostag/licen u Sloveniji, ali i tehnikama licenskog načina ukrašavanja. Napravljen je eksperiment, na način da su u mokru glinu utisnute dvije međusobno isprepletene uzice te uzice omotane oko nečeg elastičnog, u ovom slučaju oko brezove grančice ili bršljana (Črešnar 2010, 111, 112 i Sl. 2). Velika većina licenskih ulomaka ukrašena je upravo Wickelschnur tehnikom, manji broj je ukrašen s dvije međusobno isprepletene uzice, dok je svega nekoliko ulomaka ukrašeno otiskom tkanice. Autor predlaže novi naziv za horizont ranoga brončanog doba na prostoru jugozapadnih Alpa, kasni Kisapostag/rana licenska keramika, jer se oblici posuda i način ukrašavanja razvija iz kulture Kisapostag u licenski ukras (Črešnar 2010, 125). Kulturu Kisapostag na prostoru Slovenije mora se razlučiti od kasnog stupanja inkrustirane keramike i protolicenske faze licenske keramike jer ova kultura ima zaseban razvoj, podijeljen u tri faze (Črešnar 2010, 126). Prva dva stupnja bi se mogla paralelizirati s protolicenskom fazom, dok je za treći stupanj karakteristična pojava pravog licenskog ukrasa (Črešnar 2010, 126).

Prve podatke o materijalu, koji je tada bio pripisan licenskoj keramici, a danas se zna da pripada kulturi Kisapostag (Krmpotić, Čataj, Rajić Šikanjić, Premužić 2016, 79, Karta 2), na području Hrvatske donosi S. Vuković, objavom nalaza iz Vindije (Vuković 1957, 32). Keramički materijal, ukrašen tehnikom namotane, kako autor kaže, sukane niti, pronađen je u zadnjem, desnom dijelu špilje – u grobnici u prednjem dijelu špilje te u predšpiljskom prostoru (Vuković 1957, 32). U grobnici su osim keramičkog materijala, koji čine dva cijela licenska vrča i fragmenti keramike, pronađene kosti čovjeka, kameni artefakti, koštano šilo, fragment mandibule preživača te nakit od kosti, morskih školjaka i parožaka jelena (Vuković 1957, 32). Autor zaključuje kako se ne može sa sigurnošću tvrditi radi li se o grobnici ili o kultnom mjestu (Vuković 1957, 32). Povlači paralele s lokalitetima Dürnkrot, Drassburg i Guntramsdorf te navodi kako je i ovdje ukras izveden samo otiskom namotane niti, a ne tkanice (Vuković 1957, 33).

Drugi oblik su zdjele sa širokim otvorom, kuglastim donjim dijelom i srednje visokim ljevkastim vratom, za koje također paralele nalazimo na lokalitetu Drassburg te Notranje Gorice (Vuković 1957, 33 i 34). Petnaestak godina kasnije, točnije 1973. godine, uslijedilo je prvo istraživanje jednoga licenskog naselja na prostoru Hrvatske, na lokalitetu Podgorač kod Našica, koje je vodila N. Majnarić-Pandžić. Na dojavu mještanina koji je pronašao keramiku u strmo zasječenom profilu uz poljski put, Z. Marković donosi materijal na Odsjek za arheologiju (Majnarić-Pandžić 1973, 25). Nakon toga je školski pedagog iz Našica kopajući u tom profilu izvađio veću količinu materijala te na teren izlazi ekipa Arheološkog instituta u Zagrebu (Majnarić-Pandžić 1973, 25). Otvorena je veća sonda u kojoj je pronađena jama s nalazima crvenkastožute grube i vrlo grube keramike „rustično“ ukrašene otiskom vrpce, donji dijelovi lonaca s metličastim ukrasom, ulomci vrlo velikih lonaca s naglašeno ljevkastim vratom i velikim trakastim ili okruglim ručkama te ulomci fine, crno glačane keramike ukrašene fino izvedenim motivom utisnute vrpce s ostatcima bijele inkrustacije (Majnarić-Pandžić 1973, 25, 26 i Tab XII). Osim licenskih ulomaka pronađeno je i nekoliko fragmenata inkrustirane keramike (Majnarić-Pandžić 1973, 25 i Tab XIII). Iduće godine nastavljena su istraživanja, u jami B pronađen je vrlo sličan materijal kao i prethodne godine (Majnarić-Pandžić 1974, 40). Najzastupljenija je gruba keramika, dok su fina licenska i panonska inkrustirana keramika podjednako zastupljene (Majnarić-Pandžić 1974, 40). Važno je napomenuti da u obje jame nisu pronađene životinjske kosti, dok se brojni fragmenti, preko 200 posuda, ne mogu sastaviti u cjelovite posude (Majnarić-Pandžić 1974, 40). Radiokarbonskom analizom drveta iz jame A utvrđena je datacija oko 1670. g. pr. Kr. (Majnarić-Pandžić 1976, 101). Analizirajući cjelokupni materijal iz Podgorača, autorica zaključuje kako se kasni licenski nalazi mogu paralelizirati s grupom Vršac-Vatin i keramikom prve faze belegiške kulture, na temelju keramike ukrašene imitacijom vrpčastoga ornamenta (u objavi iz 1973. taj motiv naziva rustični ukras otiska vrpce (Majnarić-Pandžić 1976, 103). Na temelju ostava Lovas i Vukovar, koje pripadaju grupi Vršac-Vatin, a datirane su u stupanj Br B1, navodi kako se i kasna faza licenske keramike, koja koristi imitaciju vrpčastog ornamenta, može smjestiti u isto vrijeme (Majnarić-Pandžić 1976, 103). U istoj objavi donosi rekonstrukciju vrča iz Gušća te spominje licenske nalaze s lokaliteta Novigrad na Savi (Majnarić-Pandžić 1976, 97 i Tab. II).

S. Dimitrijević navodi kako je alpski tip ljubljanske kulture, datiran između 1800. i 1700. g. pr. Kr., imao važnu ulogu u razvoju licenske keramike (Dimitrijević 1967, 18). S time se, kao i s tezom da ukras na keramici, zbog preciznosti i finoće izrade, nije napravljen utiskivanjem tkanice ili niti, već nazubljenim kotačićem, složila i N. Majnarić-Pandžić (Majnarić-Pandžić 1976, 99 i 101). M. Šimek donosi pregled licenskog materijala koji se čuva u Gradskom muzeju u Varaždinu. Većinu toga svakako čini materijal iz Vindije, ali i petnaestak detaljno opisanih i nacrtanih komada iz Mačkove špilje (Šimek 1975, 22, 23 i Tab. III). Prigodom rekonstrukcije lokaliteta Pod lipom u blizini Zbelave pronađena su dva iznimno zanimljiva ulomka lonca koničnog vrata, od kojih jedan ima jezičasti držak (Šimek 1994, 15, Tab. 2.4 i 5). Isti je lokalitet istraživao 1997. godine prigodom izgradnje autoceste Zagreb - Goričan. Pronađeno je nekoliko ukopanih objekata s bogatim licenskim materijalom koji, nažalost, nije objavljen, već se samo uzgred spominje kod nekolicine autora koji su objavljivali ostali materijal s lokaliteta (Kovačević 2007, 94 i Kalafatić, Kovačević & Vekić 2009, 31).

Tijekom 1980. godine provedena su zaštitna istraživanja na lokalitetu Grabrovac kod Đakova. U sondama H i K pronađene su licenska i južnapanonska inkrustirana keramika (Pavlović & Bojčić 1981, 28). Prema tvrdnji I. Pavlovića, južnapanonska inkrustirana keramika s lokaliteta Grabrovac razlikuje se, zbog širokih i inkrustacijom ispunjenih traka, od one pronađene u Podgoraču (Pavlović 1984, 54 i 59). Na temelju toga zaključuje da bi je zasigurno trebalo datirati u stupanj Br A2 jer su nalazi iz Guntramsdorfa, koji odgovaraju nalazima iz Podgorača, datirani u stupanj Br B1 (Pavlović 1984, 59). Pronađeno je i nekoliko ulomaka ukrašenih valovnicom, što je autor također uklopio u stupanj Br A2 jer je taj motiv raniji od horizontalnih i paralelnih traka (Pavlović 1984, 59 i 60). Motiv valovnice, koji je dotada pronađen jedino u Vindiji, poslužio je S. Dimitrijeviću kao jedan od dokaza utjecaja alpskog tipa ljubljanske kulture u genezi licenske keramike jer se Vindija nalazi na rubu rasprostiranja ljubljanske kulture (Dimitrijević 1967, 19). I. Pavlović smatra kako bi se ta teza trebala ponovno razmotriti zato što je na nekoliko lokaliteta u sjevernoj Hrvatskoj pronađen taj motiv (Pavlović 1984, 60). Smatra kako bi se problem geneze trebao rješavati na drugom području. Zbog gustoće nalaza predlaže prostor sjeverne Hrvatske i iz drugih ishodišta, premda ostavlja otvorenu mogućnost da je i ljubljanska kultura imala određeni utjecaj (Pavlović 1984, 60).

V. Štrk, u dvije kampanje, tijekom 1983. godine istražuje lokalitet Radinac u blizini Čazme. Pronađene su tri jame s mnoštvom keramičkog materijala (Štrk 1984, 276). Kod grube keramike, koja čini čak 70 % cjelokupnog materijala, najčešći oblici su lonci zaobljenog tijela s nižim vratom, manji lonci i zdjele, dok su tehnike ukrašavanja urezivanje, plitko žljebljeno urezivanje i duguljasto ubadanje u nizu (Štrk 1984, 277). Kod fine keramike, koja je često glačana do sjaja, prevladavaju amfore, vrčevi, lonci s naglašeno koničnim vratom, a ukrašena je duguljastim i točkastim ubadanjem i urezima ispunjenim inkrustacijom (Štrk 1984, 278). Na temelju toga, autor navodi kako ovaj materijal pripada vremenu ranoga brončanog doba, odnosno ranoj fazi već formirane kulture Kisapostag, što bi odgovaralo stupnju Br A1 i eventualno početku stupnja Br A2 (Štrk 1984, 280). S obzirom na to da nema tipičnih licenskih komada, zaključuje kao je ovaj materijal stariji i pripada razdoblju između vinkovačke kulture i licenske keramike (Štrk 1984, 280). Materijal sa svih spomenutih lokaliteta od Vindije, Mačkove špilje, do Zbelave i Grabrovca pripada kulturi Kisapostag, a ne licenskoj keramici kako se do nedavno mislilo (Krmpotić, Čataj, Rajić Šikanjić, Premužić 2016, 79, Karta 2).

Z. Marković je 1980. i 1981. godine istraživao lokalitet Koprivnički Ivanec-Piškovnica. U jednoj istraženju jami pronađeno je jako puno keramičkog materijala, koji čine licenska i panonska inkrustirana keramika (Marković 1982a, 246). Materijal mahom odgovara već do sada nabrojenim tipovima s drugih lokaliteta. Na kraju pregleda o istraživanju ovoga lokaliteta autor donosi prvu skicu podjele licenske keramike na dva stupnja. Prvi stupanj podijeljen je na fazu Ia u koju ulaze nalazi s lokaliteti Vindija i Velika Pećina, faza Ib Piškovnica i Đakovo Grabrovac, te faza II za koju su značajni lokaliteti Podgorač Breške i Novigrad na Savi (Marković 1982a, 247). Prvu fazu smjestio je u stupanj Br A2 i početak stupnja Br B1, dok bi druga faza odgovarala punom stupnju Br B1, s eventualnim trajanjem do u početak stupnja Br B2 (Marković 1981, 199). Prema svim dotada istraženim lokalitetima s licenskom keramikom na prostoru bivše Jugoslavije, analizira položaje na kojima su podignuta naselja – špilje, gradine, brežuljkasti teren, močvarni nizinski predjeli i ravničarski krajevi te zaključuje kako odabir položaja varira ovisno o regiji (Marković 1981, 199). Tri godine kasnije objavljuje površinski prikupljene nalaze s lokaliteta Delovi-Poljane. Zanimljivi su ulomci lonaca s koničnim vratom i blago izvijenim rubom ukrašeni okomitom plastičnom aplikacijom koja može biti i narebrena (Marković 1984a, Tab. 1. 1-4). Autor ne povlači direktne paralele i navodi kako ovaj materijal ne pripada u inventar licenske i panonske inkrustirane keramike, a ni u inventar vinkovačke kulture (Marković 1984a, 53). Smatra da ovaj materijal, kojemu pribraja i kamene sjekire iz istraživanja ovog lokaliteta 1980. godine (Marković 1980, 324), treba smjestiti između vinkovačke kulture i materijala tipa Čazma (Marković 1984a, 53). Materijal tipa Čazma istovremeno je s kulturom Kisapostag i datira se u vrijeme ranoga brončanog doba, dok se licenska i panonska inkrustirana keramika datiraju u srednje brončano doba (Marković 1984a, 53 i 55). Shodno tome, donosi slijed brončanodobnih kulturnih pojava u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: vinkovačka kultura – Delovi – Čazma – panonska inkrustirana i licenska keramika (Marković 1984a, 53). Stratigrafski odnosi na istraživanom naselju Cerine III nisu posve jasni jer autor navodi kako se do dubine od 50 cm zajedno javljaju lasinjski,

licenski i ranosrednjovjekovni nalazi, a nije jasno definirano je li ta situacija rezultat dugotrajnog obrađivanja njive (Marković 1986, 153). Isto tako u potpunosti izostaje stratigrafski kontekst s istraživanja naselja Vučjak Feričanački-Jezero. Nalazi koji su sakupljeni na površini ili iskopani pripadaju panonskoj inkrustiranoj keramici i kako se mislilo licenskoj keramici, odnosno kulturi Kisapostag (Krmpotić, Čataj, Rajić Šikanjić, Premužić 2016, 79, Karta 2). Podatke o pojedinačnim licenskim nalazima, bez cjelokupno objavljenog materijala i iz nedefiniranih stratigrafskih konteksta imamo sa sljedećih lokaliteta: Kuzelin kod Sesveta (Sokol 2003, 119), Rječine bašće u Gačištu (Salajić 2001, 9), kota 143 kod Goričana (Tomičić 1985, 27, Tab. 9.3), Kalnik (Homen 1981, 20, Tab 1.2), Sv. Petar Ludbreški-Staro groblje (Balen Letunić & Šimek 1986, 106) Bosiljevo kod Čazme (Štrk 1994, 32) te Staro Čiče kod Velike Gorice, Lobor, Ludbreški Ivanec, Lakušija i Gradac kod Pleternice (Marković 2003, 118). Nešto kasnije Z. Marković donosi cjelovitu sintezu u kojoj dijeli licensku keramiku na nekoliko stupnjeva koji su kronološki determinirani te se osvrće na tipološke i ornamentalne karakteristike kojima traži porijeklo u ranijim kulturnim pojavama. Tako za najkarakterističniji licenski oblik, vrč s ljevkastim vratom i trakastom ručkom, porijeklo nalazi u vinkovačkoj ili kulturi Somogyvar (Marković 2003, 122). Zdjela s jače izvijenim ljevkastim obodom širim od trbuha razvijaju se iz vinkovačke i kulture Nagryev, dok amfore s ljevkastim vratom i velikim trbuhom s tunelastim ručkama na njemu povezuje sa sličnim oblicima vinkovačke kulture, kultura Hatvan i Kisapostag te vrpčaste keramike (Marković 2003, 123). Takve sam oblike nazvala velikim loncima ljevkastog vrata i bikoničnog trbuha. Ukrašen izveden tehnikom namotane niti razvija se iz vrpčaste keramike, a karakterističan je i za kulturu Kisapostag, gdje se u ranijoj fazi javlja bez inkrustacije, a u kasnijoj s inkrustacijom, tehnika spletene uzice također ima porijeklo u vrpčastoj keramici, dok netekstilne tehnike ubadanje, žigisanje, češljasto i metličasto ukrašavanje i urezivanje imaju analogije u vinkovačkoj, ljubljanskoj kulturi, Nagryev, Kisapostag i u mnogim drugim kulturnim manifestacijama toga vremena (Marković 2003, 124). Na temelju zastupljenosti određenih ukrasnih motiva, svoju raniju podjelu licenske keramike nadopunjava te je sada dijeli na četiri razvojna stupnja. Prva je protolicenska faza za koju je karakterističan ukras namotane niti ili ubadanje, a datirana je u stupanj Br A1 (Marković 2003, 127 i 128). Klasična licenska keramika, stupanj A1, ukras je izveden tehnikom namotane niti i spletene uzice, često je i urezivanje i barbotin, a javljaju se i bukli. Ova faza kronološki odgovara prijelazu stupnja Br A1 na A2 (Marković 2003, 128). U stupnju A2 klasične licenske keramike više nema ukrasa tehnikom namotane niti, kao ni metličastog ukrašavanja, a znatan je import panonske inkrustirane keramike; kronološki odgovara stupnju Br A2 (Marković 2003, 128). U stupnju B nestaje motiv vrpčaste trakaste valovnice, a česti je urezani ukras koji imitira vrpčasti, kao i češljasti ukras u trakama (Marković 2003, 128). Glavna karakteristika je pojava kasne panonske inkrustirane keramike – grupe Szeremle – što posljednju fazu u razvoju licenske keramike datira u stupanj Br B1 (Marković 2003, 128). M. Črešnar, na temelju tipoloških karakteristika i kronologije izjednačava protolicensku fazu s prva dva razvojna stupnja kulture Kisapostag, dok bi treći stupanj kulture Kisapostag bio prijelazni horizont ka licenskoj keramici (Črešnar 2010, 126). Lokalitet Novi Perkovci kod Đakova istraživan je tijekom 2005. i 2006. godine, prilikom gradnje autoceste Budimpešta – Ploče, Koridor Vc (Marković 2007, 49). Pronađen je izuzetno zanimljiv materijal, koji autor atribuirao licenskoj i južnapanonskoj inkrustiranoj keramici, dok za jednu amforicu navodi kako se radi o vatinskom importu (Marković 2007, 49). Cjelokupan materijal pronađen je u jamskom objektu dimenzija 13 X 9 m, a datiran je u vrijeme stupnja Br A2 (Marković 2007, 50 i 53).

Malobrojni, ali zanimljivi, nalazi keramike s licenskim ukrasom pronađeni su i na prostoru istočne obale Jadrana te u Dalmatinskoj zagori. Jedan ulomak pronađen je u selu Brist nedaleko od Makarske te na području Dugopolja (Martinec 2002, 279). Jedan ulomak potječe s iskopavanja V. Miroslavljevića u pećini Jami na Sredi na otoku Cresu i dugo je vremena bio neobjavljen (Petrić 1980, 29, Tab. XVI.1). To je najzapadniji zasada pronađeni licenski nalaz i prvi na području istočne obale Jadrana (Petrić 1980, 29). Vrlo su važni i nalazi licenske keramike u sekundarnom ukopu u tumulu 1 u Živaljima. U tom sekundarnom ukopu u kojem je bio položen zgrčeni kostur u kamenoj škrinji, osim keramike, pronađen je i bodež s punokovinskim drškom koji se datira na sam kraj stupnja Br A2, odnosno na prijelaz drugog u treći stupanj cetinske kulture (Marović & Čović 1983, 208, 209 i Tab. XXXIV. 1-7). Nekoliko ulomaka ukrašenih u maniri licenske keramike pronađeno je položaju Plana/Pod na istočnoj strani sela Slime (Tomasović 2011, 242, T.I 5-6), zatim u vrtači na Kovačini kod lokve

Popirače (Šuta 2013, 12, Sl. 6) te u okolici Vrgorca (Katavić, Sunko Katavić, Devlahović 2011, 46) i na području Vrgoračke krajine (Mucić, Kovačević Bokarica 2011, 130).

Na području Bosne i Hercegovine ovom problematikom najviše se bavio B. Čović koji, u svom članku o posuškoj kulturi, donosi pregled lokaliteta na kojima se javlja licenska keramika, kao i učestalost takvog načina ukrašavanja u fazi Sovići. Glavna novina ove faze je upravo licenski način ukrašavanja posuda, zastupljen na čak 65% ukrašenih ulomaka fine keramike (Čović 1989, 77). Horizontalnim trakama ukrašeni su vrat i rame, dok su vertikalnim trakama ukrašene ručke. Na nekim su ulomcima uočeni i ostatci bijele inkrustacije (Čović 1989, 77). Ovako ukrašena keramika pronađena je na lokalitetima Kamenak u Kruševu kod Mostara, Bristovica-Jug, Golovrana i Slime kod Posušja, Ravlića pećina IV, te Aladinsko brdo i Jasočka gradina kod Stoca (Čović 1989, 75), te na gradini Nečajno i u Velikoj pećini iznad vrela Tihaljine (Čović 1980, 38). Na temelju pojave novoga načina ukrašavanja autor zaključuje kako se faza Sovići neposredno nastavlja na fazu Nečajno, a datira ju u sam početak ranoga brončanog doba, pa sve do početka srednjega brončanog doba (Čović 1989, 75). Na lokalitetu Pod kod Bugojna definirana je faza Pod A, datirana u vrijeme stupnja Br A2 i početak stupnja Br B1, u kojoj se javlja licenska keramika (Čović 1965, 65). Jedan licenski ulomak pronađen je i u stratumu I na lokalitetu Gornja Tuzla (Čović 1961, 106, Tab. XV.8) te na Majića gradini (Drinovci) (Tomas 2016, Sl. 5-7).

Istočna Slavonija

Situacija na početku srednjega brončanog doba na prostoru istočne Slavonije mnogo je bolja. Tu su istraživani vrlo značajni lokaliteti Dalj-Livadice, nekoliko položaja u Vinkovcima, Ciglana kod Gunje, Novi Prekovci kod Đakova te u novije vrijeme Josipovac Punitovački-Veliko polje I. N. Majnarić-Pandžić 1984. godine, uključujući dotad istražena srednjobrončanodobna naselja, piše vrlo važan rad pod naslovom „Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji“. Na temelju paralela sa susjednim područjima donosi pregled razvoja kultura od vremena kraja ranoga brončanog doba do kraja srednjega brončanog doba na području istočne Slavonije. J. Šimić 2000. godine u knjizi *Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom u brončanom dobu sjeveroistočne Hrvatske* donosi detaljan pregled lokaliteta te analizira keramički materijal, kao i ornamentalne motive na keramici grupe Szeremle i južnotransdanubijske inkrustirane keramike. S ta dva rada, uz naravno vrijedne doprinose i drugih arheologa, postavljeni su temelji za proučavanje srednjega brončanog doba u istočnoj Slavoniji.

Kultura koja je obilježila horizont srednjega brončanog doba na ovome prostoru je prva faza kulture Belegiš koja svojim poligenetskim porijeklom odlično ocrtava vrlo žive komunikacijske veze na prostoru srednje Europe u spomenutom razdoblju. Prva faza kulture Belegiš nastaje pod utjecajem prethodne vatinske kulture, zatim pod snažnim utjecajem, prethodne ali i djelomično istovremene, licenske keramike od koje baštini vrlo specifičan način ukrašavanja te pod utjecajem dvije istovremene kulturne manifestacije: kulture grobnih humaka i grupe Szeremle, čiji su utjecaju najvidljiviji u načinu ukrašavanja keramike buklima i plastičnim aplikacijama trokutastog presjeka. Nikola Tasić, koji se najviše bavio problematikom kulture Belegiš, smatra kako njezino matično područje obuhvaća prostor istočnog Srijema i uskog pojasa oko ušća Save u Dunav (Tasić 1983, 91). Premda dugi niz godina iznosi tezu o jakom vatinskom utjecaju na razvoj starije faze belegiške kulture, koji je ponajprije vidljiv u tipološkom razvoju amforica, u svojim kasnijim radovima u potpunosti odbacuje tu teoriju (Tasić 2002, 175). Činjenica kako licenskog materijala nema na matičnom prostoru belegiške kulture, svakako je bila otegotna okolnost Nikoli Tasiću prigodom definiranja razvoja belegiške kulture, zbog čega se ni u jednom svojem radu ne dotiče te problematike. Već je Z. Benkovsky-Pivovarova 1972. godine izdvojila mlađu fazu licenske keramike koju karakterizira motiv viseće vitice koji se veže uz horizont srpastih igala i pojavu starije faze belegiške kulture (Benkovsky-Pivovarova 1972, 208-209). Ukoliko znamo da licenska keramika starijoj fazi belegiške kulture daje u nasljeđe ukras spletene uzice koji se utiskuje u još svježju, nepečenu glinu, izglednijom se čini teza N. Majnarić-Pandžić koja izdvaja prostor istočne Slavonije kao matično područje nastanka belegiške kulture (Majnarić-Pandžić 1984, 78-79). Upravo na tom prostoru početkom srednjeg

brončanog doba nalazimo sve kulturne manifestacije (licenska keramika, kultura grobnih humaka i Szeremle grupa) koje su na vatinskim temeljima stvorile stariju fazu belegiške kulture!

Kao što je za prostor zapadnog dijela Slavonije značajna licenska keramika, čija je povijest istraživanja navedena na prethodnim stranicama, tako je za prostor istočne Slavonije važna starija faza belegiške kulture čija će kratka povijest istraživanja biti prikazana u sljedećih nekoliko stranica.

Belegiška kultura je tek početkom 70-ih godina prošloga stoljeća izdvojena kao samostalna kulturna pojava unatoč činjenici da je relativno velika količina materijala dotad već bila ugledala svjetlo dana. Jednako kao i s licenskom keramikom, u ranijim se radovima pojavio problem naziva ove kulture. Tako M. Grbić materijal ove grupe definira kao vršačku keramiku, premda se takva keramika u Vršcu nalazi sporadično, dok B. Gavela predlaže naziv: panonska keramika (Tasić 1974a, 240). Prema M. Garašaninu, stariji horizont ove grupe nije samostalna kulturna pojava, pa ga naziva fazom Belegiš-Ilandža vatinske kulture, dok mlađi, samostalni horizont definira kao period polja s urnama Vojvodine (Garašani 1983a, 506). Uz to postavlja vrlo visoku kronologiju prema kojoj bi se početak trebao datirati na prijelaz stupnja Br B2 u Br C stupanj (Garašani 1983a, 509). K. Vinski Gasparini ovaj materijal, koji predstavlja samostalnu kulturnu pojavu, naziva nekropolama tipa Surčin-Belegiš (Vinski Gasparini 1973, 21). N. Tasić u svojim ranijim radovima predlaže naziv kultura polja s urnama ili kultura ravnih polja s urnama, no kasnije zaključuje kako naziv nije najbolji jer stvara pomutnje i asocijacije na kasniju kulturu polja sa žarama (Tasić 1974a, 240). Zbog toga 1974. godine predlaže naziv grupa Belegiš na temelju nalaza s tada najbolje istraženog lokaliteta – velike nekropole Stojića gumno i naselja Gradac kod Belegiša (Tasić 1974a, 241). Zaključuje kako je to samostana kulturna pojava i definira joj granice rasprostriranja: razvila se u Srijemu, nakon čega se širi sve do područja kulture grobnih humaka, obuhvaćajući južne dijelove Bačke i veliki dio Banata, na istoku dopire sve do južnog Banata uključujući i područje Rumunjske, na jugu je nalazimo na uskom pojasu ušća Save u Dunav kod Beograda, dok na zapadu dolazi do područja istočne Slavonije, odnosno Vukovara (Tasić 1974a, 241; Tasić 1983, 91; Szentmiklosi 2006, 232). Ovo područje se u velikoj mjeri poklapa s područjem na kojem je prije egzistirala vatinska kultura u Srijemu i dubovačko-žutobrd-ska grupa u Banatu (Tasić 1974a, 241). Rumunjski autori koriste naziv Cruceni-Belegiš kultura (Guma 1997, 128 i Szentmiklosi 2006, 229), dok N. Majnarić-Pandžić belegiški materijal na području istočne Slavonije i Srijema naziva vatinsko-belegiškom fazom slavonsko-srijemske varijante vatinske kulture (Majnarić-Pandžić 1984, 80).

N. Tasić, na temelju istraživanja naselja (višeslojno naselje na Gomolavi, jednoslojno naselje Ekonomija Sava kod Jakova i Gradac kod Belegiša) i nekropola (Stojića gumno, Ilandža, Orešac, Karaburma i Surčin), dijeli belegišku kulturu na dvije razvojne faze. Starija faza, koja odgovara sloju IVb i mlađa faza, koja odgovara sloju IVc na Gomolavi (Tasić 1974a, 242). Keramiku starije faze karakteriziraju kruškoliki lonci (Tasić ih naziva amforama) visokog cilindričnog vrata i horizontalno profiliranog oboda te s četiri nasuprotno postavljene ručke na donjem dijelu (Tasić 1974a, 244). Vrat i rame ukrašeni su u vrpčastoj tehnici ili plitko urezanim linijama (Tasić 1974a, 244). Od ostalih keramičkih tipova važne su bikonične amforice s ručkama tipa *ansa cornuta* (Tasić ih naziva peharima), konične zdjele i bikonične šalice s prstenastim ili *ansa cornuta* tipom ručki (Uzelac 1996, 34). Kasnije obje faze dijeli na još tri podstupnja (Tasić 2002, 176-184). Za fazu Ia karakteristične su loptasti lonci visokog, blago profiliranog vrata (Tasić 2002, 177). Najčešće su neornamentirani, a ako ukras postoji, onda je to urezana nepravilna linija na vratu ili ramenu (Tasić 2002, 177, 134 – grob 62, 150 – grob 114). U ovoj se fazi pojavljuju isključivo trakaste ručke (Tasić 2002, 177). Najviše lonaca nađenih u Srijemu, okolici Beograda i na samoj nekropoli Stojića gumno, pripada fazi Ib (Tasić 2002, 178). Na ovom je području općenito nađeno puno više grobova starije faze, dok su oni mlađi grobovi znatno rjeđi (Tasić 2002, 178). Lonci ove faze blago su bikonični, s visokim cilindričnim vratom i trakastim ručkama, ukrašeni su motivom girlandi, cik-cak traka, urezanim crtama i vrpčastim ornamentom (Tasić 2002, 178, 179, grobovi – 4, 14, 32, 34, 56, 83, 98, 109, 134). Ovakvi su lonci najbrojniji u Karaburmi, Surčinu i Cruceniu (Tasić 2002, 179). Faza Ic je prijelazna faza između starije i mlađe belegiške kulture, što je vidljivo u tipovima lonaca koji zadržavaju oblike prethodne faze, a ukrašeni su na način koji je karakterističan za mlađi horizont (Tasić 2002, 180).

Lokalitet Feudvar kod Mošorina istraživan je dugo vremena, u dva navrata. Starija istraživanja odvijala su se tijekom 50-ih godina, a novija krajem 80-ih godina prošloga stoljeća, nakon čega B. Hänsel i P. Medović objavljuju nalaze. Autori preuzimaju podjelu vatinske kulture prema M. Garašaninu te napominju kako se vatinski elementi na naselju javljaju od stupnja Br A2 i traju do Br B2 stupnja, gdje se uz kasnu vatinsku nalazi i keramika dubovačko-žutobrdske grupe (Hänsel & Medović 1991, 78 i Sl. 4). Navode i tvrdnju F. Falkensteina kako se dubovačko-žutobrdska keramika, prema analogijama s lokaliteta Karburma, javlja s oblicima prve faze belegiške kulture, no autori takvu keramiku datiraju tek u vrijeme stupnja Br C1 (Hänsel & Medović 1991, 64 i Sl. 4). Židovar je također vrlo važno naselje jer je materijal prve faze belegiške kulture pronađen u jasno odijeljenom stratigrafskom kontekstu (Tasić 2002, 192). Prvi materijal s lokaliteta Stojića gumno pronađen je između 1925. i 1938. godine, kada se kopala glina za lokalnu ciglanu, no ništa od toga nije sačuvano (Vranić 2002, 185). Prva arheološka istraživanja proveo je V. Trbuhović 1954. i 1955. godine (Trbuhović 1960, 21), a nastavio je N. Tasić desetak godina kasnije (Vranić 2002, 185). Sveukupno je pronađeno 177 žarnih grobova na nekropoli (Vranić 2002, 185). Na temelju tipološke analize mnogobrojnog keramičkog materijala N. Tasić zaključuje kako su na razvoj prve faze belegiške kulture utjecale licenska keramika, vatinska kultura i grupa Szeremle-Bijelo Brdo (Tasić 1983, 91). Kao glavni argument utjecaja vatinske kulture navodi primjer amforice, ukrašene urezanim horizontalnim trakama od kojih se pod pravim kutom odvaja isti takav motiv, koji određuje kao prototip „panonskih pehara“, odnosno kao prijelazni oblik između vatinske i belegiške kulture (Tasić 1974b, 216). U novijim objavama isti autor iznosi mišljenje kako vatinska kultura ipak nije utjecala na razvoj belegiške kulture (Tasić 2002, 170-176). Razlozi koje navodi su vrpčasta ornamentika koju vatinska kultura ne poznaje i pehari iz Ostojiceva. Za te se pehare prije smatralo da dokazuju vezu između dviju kultura, no kasnije se ispostavilo da oni uopće nisu vatinski nego pripadaju Gerjen kulturi (Tasić 2002, 170, 175). Na kraju donosi kronološku tablicu u kojoj početak belegiške kulture datira u vrijeme stupnja Br C, no u tekstu navodi kako se najstarije žare tipa Ia, prema metalnim nalazima pronađenima u njima, mogu najranije datirati u vrijeme stupnja Br B1 (Tasić 2002, 194 i 195).

Početak 20. stoljeća provedena su sistematska istraživanja na nekropoli Surčin, čiji se materijal čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu (Vinski Gasparini 1973, 24 i 25). Velika nekropola Karburma II istraživana je između 1958. i 1963. godine prošloga stoljeća i pronađeno je više od 230 grobova koji pripadaju prvoj i drugoj fazi belegiške kulture, a najraniji su grobovi datirani u stupanj Br B1 (Todorović 1977, 153 i 154). U isto je vrijeme J. Todorović istraživao i nekropolu Rošpi Čuprija (Tasić 2002, 190). Obje faze razvoja belegiške kulture uočene su i na nekropoli Kaluđerske livade (Petrović 2006). I ovdje je kronologija napravljena prema tipologiji keramičkog materijala pa tako faza Kaluđerske livade Ia odgovara fazi Belegiš Ia i datirana je u vrijeme stupnja Br C (Petrović 2006, 191). U isto vrijeme kada je istraživano naselje na Feudvaru, istraživana je i pripadajuća mu nekropola – Stubarlija. Pronađeno je 25 grobova koje autor pripisuje srednjem brončanom dobu (Medović 2007, 60). Materijal je srodan keramici pronađenoj na lokalitetima Belegiš, Karburma i Ilandža, premda je na Stubarlijii pronađena samo jedna žara ukrašena otiskom spletene niti (Medović 2007, 64 i 65). P. Medović ovu fazu na nekropoli datira u vrijeme stupnja Br B2 pa sve do kraja stupnja Br C te povlači paralelu s najmlađim horizontom vatinske keramike na naselju Feudvar (Medović 2007, 64 i 65). U novije vrijeme K. Dmitrović objavljuje materijal iz brojnih nekropola u okolici Čačka (Dmitrović 2016, 151-157). Na području srpskoga dijela Banata svakako su najznačajnije nekropole Vojlovica I i II kod Pančeva (Bukvić & Gačić 1982, 44 i Bukvić 2000, 63). Na području rumunjskoga Banata istražena su dva naselja prve faze kulture Belegiš, Timisoara-Fratelia i Giroc, čiji materijal nije objavljen (Guma 1997, 128) i Foeni-Gomila Lupului II (Szentmiklosi 2006, 236) te više od dvadeset nekropola (Guma 1997, 128). Neke od najznačajnijih nekropola, na kojima je napravljena kronologija u rasponu od stupnja Br B2 do Br C, su Cruceni, Vrana, Timisoara-Padurea Verde, Voiteg i Peciu Nou (Guma 1997, 129), te Liubcova-Tiglarie (Szentmiklosi 2006, 238).

Srpski i rumunjski arheolozi su, na temelju tipologije keramičkog materijala i povezanosti s određenim grupama panonske inkrustirane keramike, stvorili kronologiju završetka kasne vatinske keramike i početka prve faze belegiške kulture. Ovdje ću navesti neke od primjera.

Na nekropoli Cruceni, u grobovima 11, 32 i 96, koji pripadaju starijoj fazi belegiške kulture, nađene su posude ukrašene žigosanim motivima ispunjenima bijelom inkrustacijom koje pripadaju grupi Szeremle, odnosno Szeremle-Bijelo Brdo, kako ju naziva A. Szentmiklosi (Szentmiklosi 2006, 235). U grobu 3 nekropole Orešac-Proleterska ulica, koja pripada grupi Szeremle, nađen je i lonac prve faze belegiške kulture (Szentmiklosi 2006, 240). Rana belegiška keramika u zajednici s keramikom Szeremle grupe zabilježena je i na lokalitetu Odžaci-Filipovačke livade (Medović 1996, 166), Mošorin-Stubarlija surduk – grobovi 17 i 27 (Szentmiklosi 2006, 242, Tab. VIII/6). Na nekropoli Vatin-Bele vode u jednom su grobu pronađeni lonac i mala šalica rane faze belegiške kulture zajedno s posudom dubovačko-žutobrdske grupe (Szentmiklosi 2006, 238). Na nekropoli Ilandža-Stojkova zagrada, u grobu 2 nađena je ranobelegiška urna poklopljena posudom dubovačko-žutobrdske grupe (Szentmiklosi 2006, 240, Tasić 1996, 154). Na nekropoli Karaburma u tri je groba nađena keramika karakteristična za dubovačko-žutobrdsku grupu (Szentmiklosi 2006, 240). Na mnogim lokalitetima u rumunjskom Banatu također je dokazan suživot ovih dviju kultura, na temelju čega autor zaključuje kako je vrijeme formiranja belegiške kulture paralelno s klasičnom fazom dubovačko-žutobrdske grupe i sa samim krajem razvoja grupe Szeremle-Bijelo Brdo, što odgovara vremenu stupnja Br B2 (Szentmiklosi 2006, 230, 235-237 i 247).

N. Tasić pak smatra kako se kontakt između rane faze belegiške kulture i kasne faze grupe Szeremle-Bijelo Brdo, dogodio nešto ranije, u vrijeme stupnja Br B1, što bi odgovaralo vremenu druge faze prodora inkrustirane keramike na područja južne Baranje, Bačke, Srijema i južnog Banata (Tasić 1996, 150-153). To potvrđuje tezom o kasnoj fazi vatinske keramike koja je paralelna s prvom fazom prodora transdanubijske inkrustirane keramike, što isključuje njenu povezanost s grupom Szeremle-Bijelo Brdo (Tasić 1996, 150-153; Tasić 1974c, 225; Uzelac 1996, 29).

Hrvatski arheolozi, kao što je već rečeno, prvu fazu belegiške kulture nazivaju vatinsko-belegiškom fazom slavonsko-srijemske varijante vatinske kulture te smatraju da se ona razvila na području istočne Slavonije, i to već u vrijeme stupnja Br B1 kada vatinska kultura dolazi u dodir s licenskom keramikom, dok puni cvat doživljava tijekom Br B2 i C1 stupnja (Majnarić-Pandžić 1984, 79, Krmpotić 2009, 174 i Šimić 1993, 132). Navode kako je područje istočne Slavonije i zapadnog Srijema moralo imati važnu ulogu u formiranju belegiške kulture jer je najistočniji pouzdani licenski nalaz nađen u Bapskoj u Srijemu, a belegiška se kultura u sjeveroistočnoj Slavoniji javlja često zajedno s nalazima inkrustirane keramike (Krmpotić 2009, 174). Ovoj fazi prethodi faza Lovas, koja je datirana u stupanj Br B1, odnosno u vrijeme prvih kontakata s licenskom keramikom (Majnarić-Pandžić 1984, 78). Zbog toga ću pregled lokaliteta prve faze belegiške kulture započeti upravo s ostavama Lovas i Vukovar, o čijim okolnostima nalaza, nažalost, nema puno podataka.

Ostave koje su krajem 19. i početkom 20. stoljeća dospjele u Arheološki muzej u Zagrebu, prvi je objavio Z. Vinski. U ostavi Lovas pronađena je veća količina metalnih nalaza i mala crna glinena posuda, uz čiji se vrat nalaze dvije konveksne ručke. Posuda je oko vrata i nožice ukrašena s po dvije udubljene, vodoravne paralelne crte, dok je trbuh ukrašen na četiri mjesta sa šest udubljenih, paralelnih okomitih crta te s dva ukrasa slična kukastom križu iznad kojih su dvije manje bradavice, a ispod po jedna veća. U posudi se nalazio nakit od zlatne žice (Vinski 1958, 4). U vukovarskoj su ostavi također pronađeni metalni nalazi i crna glinena posuda, s uskom povišenom nožicom, dvije konveksne ručke koje se nalaze uz vrat posude te ukrasom s po četiri paralelne, vodoravne crte oko vrata, po dvije na ramenu i osam puta po tri takve crte i četiri bradavice oko trbuha (Vinski 1958, 4). Autor ovakve amforice naziva tipom Lovas i datira u vrijeme stupnja Br B2 i C1 (Vinski 1958, 23 i 26), no prema podjeli S. Vranić ovakvi oblici odgovaraju tipovima 2a i 2b koji su datirani u prvu fazu belegiške kulture (Vranić 2002, 97, 98). Ovakvi pojedinačni nalazi pronađeni su na sljedećim lokalitetima: Stari Jankovci (Majnarić-Pandžić 1984, 70), Sarvaš, Aljmaš, Zlatna ulica, Krnjaš lokacija Veterinarskog zavoda i Brodske imovne općine, Borinci (Dizdar 1996, 8 i 15), Bijelo Brdo, Bogdanovci, Dalj, Opatovac, Osatina i Trnava kod Đakova, Sotin i Vukovar (Vinski 1958, 23), Malat 1 i 2 u Mirkovcima (Ložnjak 2001, 36). Terenskim pregledom okolice Vinkovaca pronađeni su ulomci lonaca, zdjela i amforica na lokalitetu Palanka-Gorjanski rit u Ivankovu, zatim ulomak zdjele iz Vinkovačkih Banovaca ukrašene urezanim cik-cak linijama, mnoštvo materijala iz Rokovaca, dva ulomka lonca ukrašena otiskom namotane niti s lokaliteta Vinograd u Oroliku (Ložnjak 2001, 37). Površinski nalazi s lokaliteta Klisa-Ekonomija i Erdut-Prkos i Veliki Varod iznimno su

zanimljivi. Pronađen je materijal prve faze belegiške kulture, keramika grupe Szeremle-Bijelo Brdo i nekoliko lencinskih ulomaka, od kojih je jedan ukrašen motivom valovnice (Šimić 1993, 132). U Tvrđi u Osijeku, prigodom istraživanja srednjovjekovnog horizonta, pronađen je materijal prve faze belegiške kulture, dok s lokaliteta Krčavine, koji su istraživali članovi Arheološkog kluba Mursa, ne postoji terenska dokumentacija ni pouzdani stratigrafski podatci (Šimić 1993, 132). Na istraživanom lokalitetu Na-ma u Vinkovcima pronađena je četvrtasta nadzemna kuća koja je, prema amforicama, datirana u razvijenu fazu vatinske kulture, dok su na lokalitetu parkiralište Cibale banke u jami pronađeni gruba keramika, ulomak brončanog bodeža, perle od staklene paste i dvije crne amforice ukrašene horizontalnim kanelurama (Majnarić-Pandžić 1984, 68, Sl. 5). Na nekoliko lokacija u Dugoj ulici u Vinkovcima pronađen je materijal prve faze belegiške kulture. U Dugoj ulici br. 19-21 pronađeno je više puta obnovljano ognjište čija je površina bila učvršćena ulomcima keramike ovoga tipa, dok su na broju 23 pronađeni lonci ukrašeni otiskom spletene vrpce i urezivanjem, zdjele, amforice i vrčevi cilindričnog vrata i blago bikoničnog trbuha (Dizdar 1996, 9 i 12). Na položaju Duga ulica br. 22 pronađen je materijal prve faze belegiške kulture, iznad kojeg je u sloju pronađena keramika druge faze. Ista je situacija evidentirana i na položajima Duga ulica br. 19-21 i 27 (Ložnjak 2001, 34). Na lokalitetu Gradina na Bosutu kod Privlake, istraženom 1979. godine, također je pronađeno naselje prve faze belegiške kulture (Majnarić-Pandžić 1984, 68). Prvi nalazi s lokaliteta Dalj-Livadice pronađeni su 1977. godine tijekom poljodjelskih radova, dok su arheološka istraživanja provedena tijekom 1979. godine (Šimić 1987, 7 i 8). Istraživanjima je obuhvaćen rubni dio naselja. U nekoliko jama pronađena je keramika koja pripada prijelazu prve u drugu fazu belegiške kulture, kao i oblici karakteristični za grupu Szeremle-Bijelo Brdo (Šimić 1987, 8 i 9).

Lokalitet Dubovo-Županja istraživan je 2000. godine tijekom gradnje autoceste Zagreb - Lipovac, dok je lokalitet Ciglana kod Gunje istraživan u ljeto 1983. godine (Marijan 2003, 103 i 104). Slojevi na lokalitetu Dubovo su uništeni, a od cjelokupnog pronađenog materijala autor navodi samo ulomak ukrašen otiskom namotane niti (Marijan 2003, 104, Sl. 2). Na Ciglani su pronađeni ostatci podnice stambenog objekta te amforice i ulomci vratova lonaca ukrašeni otiskom namotane niti (Marijan 2003, 104, Sl. 3, 4 i 5). Najsustavnija objava naselja prve faze belegiške kulture je ona M. Krmpotić iz 2009. godine o lokalitetu Josipovac Punitovački-Veliko polje I, koji je istraživan u sklopu izgradnje autoceste Beli Manastir - Osijek - Svilaj, na koridoru Vc. Na lokalitetu su pronađene brojne otpadne jame na južnom rubu naselja, jedan bunar na sjevernom rubu, dva veća stambena objekta dimenzija 5,5 x 4 m i 5 x 3,5 m, mnogo manjih stambenih objekata dimenzija oko 3,5 x 2 m te vatrišta koja su se najčešće nalazila uz, a iznimno unutar samih objekata (Krmpotić 2009, 177-183). Za materijal koji je objavljen u cijelosti pronađene su paralele u Hrvatskoj, Srbiji i Rumunjskoj, nakon čega autorica zaključuje kako se srednjebrončanodobni horizont na ovom lokalitetu datira u vrijeme stupnja Br B2 i C1 (Krmpotić 2009, 197). Radiokarbonskom analizom uzoraka ugljena iz dva objekta dobiveni su datumi u rasponu od 1500. do 1420. g. pr. Kr. i od 1460. do 1410. g. pr. Kr. (Krmpotić 2009, 197 i Tab. 1). Prvi dobiveni datum potječe iz stratigrafske jedinice u kojoj je nađen samo materijal prve faze belegiške kulture, dok je drugi datum iz jame u kojoj su pronađeni malobrojni oblici koji tipološki upućuju na razvijenije oblike i kasnije razdoblje (Krmpotić 2009, 197).